

Mag het niet goed gaan?

„Zijn ondergeschikte haastte zich naar de speelkamer, waar het beursorgel stond, en begon aan het grote wiel te draaien. Daardoor opende zich de veiligheidsklep, en dichte stoomwolken begonnen het vertrek te vullen. 'Een mooi gezicht', mompelde AWS, 'Nu ontstaat er een gunstiger ondernemersklimaat'. Met deze woorden gaf Nederlands bestrijver, Marten Toonder, dezer dagen in *NRC Handelsblad* in de strip „Heer Bommel en de zonnige kijk” weer dat het begrip ondernemingsklimaat een fictie kan zijn. Bij hem wordt het ondernemingsklimaat door een wiel aangezwengeld nadat heer Bommel, door het opzetten van een speciale bril, had verklaard goud te kunnen maken.

Marten Toonder is geen econoom, toch heeft hij een prachtige voorstelling van de huidige problematiek gegeven. Velen, ook economen, kunnen van hem leren. Wie zich niet wil laten leiden door een striptekenaar, kan eveneens het korte artikel van Prof. Albeda in *FEM* van 26 augustus jl. lezen. Op duidelijke wijze zette hij daarin uiteen dat het ondernemingsklimaat een moeilijk meetbaar begrip is: het leent zich moeilijk voor kwantificering en objectivering. Ondernemingsklimaat is z.i. een klimaat waarvan men een indruk heeft, dat het op een bepaalde wijze wordt ervaren. Daarom doet volgens Albeda de agressieve taal van een brochure als *Fijn is anders* meer schade dan men zou verwachten. „Maar ook uitspraken van invloedrijke ondernemers kunnen gevaarlijk zijn. Ik vind dat ondernemers die hier en in het buitenland klagen . . . zich wel mogen bedenken, dat hun uitspraken een wezenlijke factor vormen van de beleving van dat klimaat door anderen. Gemakkelijk kan er zodoende een selffulfilling prophecy ontstaan”, vervolgde Albeda.

Te pas en te onpas worden er de laatste tijd wilde dingen over de Nederlandse economie beweerd, die niet of moeilijk kunnen worden gekwantificeerd. Het lijkt erop dat velen, die het huidige kabinet niet lusten, met verhalen over het slechter wordende ondernemingsklimaat pressie willen uitoefenen. Scherp was de kritiek hierop van Dr. J. G. Post, directeur van de Algemene Bank Nederland, in het *Economisch Dagblad* van 10 augustus jl. Op niet mis te verstane wijze zette hij uiteen dat niet de regering, maar ondernemers de buitenlanders afschrikken om in Nederland te investeren. Ik citeer: „Het blijken niet de minder goede aspecten van onze nationale economie te zijn die buitenlanders ervan weerhouden in ons land te investeren, maar de negatieve verhalen die nadrukkelijk door sommige Nederlanders daarover in het buitenland worden verteld Wie Nederland weet af te schilderen als een economisch en politiek gedrocht door onwetende knutselaars tot stand gebracht mag in sommige ondernemerskringen rekenen op een ovationeel applaus Het is kwalijk dat tal van leidinggevende

functionarissen in ons land zich als ware ambassadeurs van dit vertekende negatieve beeld in het buitenland opwerpen”. Vervolgens schetste Dr. Post dat Nederland in relatie tot de overige OECD-landen er behoorlijk afkomt.

Het is opvallend dat Dr. Post zo weinig concreet weerwoord kreeg. VNO schreef in zijn blad de *Onderneming* van 20 augustus jl. weinig meer dan dat tóch vooral Amerikaanse investeerders weinig vertrouwen meer in Nederland hebben, ondanks het feit dat L. Veltmans, president van het grootste Amerikaanse bureau voor public relations, Hill and Knowlton Inc., in de *Onderneming* van 30 juli jl. zei dat de Amerikanen niet negatief zijn over het Nederlandse investeringsklimaat: „Nederland heeft nog steeds een enorme goodwill in de Verenigde Staten”. Ook Veltman kwantificeerde echter zijn beweringen niet. Dat de weinige cijfers die er over het Nederlandse ondernemingsklimaat bestaan echter weinig effect hebben op de zwartkijkers blijkt uit het volgende.

Op 28 juli jl. verscheen de *Economic Outlook* van de OECD met cijfers over de economische toestand in de OECD-landen. Deze publikatie trok veel aandacht. Slechts weinigen keken echter verder dan de inleidende samenvatting. Een week daarna zette ik in *ESB* uiteen dat uit die „Outlook” is af te leiden dat de Nederlandse economie er in relatie tot de overige OECD-landen redelijk goed afkomt; een conclusie die iedereen had kunnen afleiden door enkele tabellen en commentaren van de OECD te combineren. De radio-nieuwsdienst deed echter voorkomen alsof *ESB* iets nieuws had ontdekt; het VNO schreef in de *Onderneming* van 13 augustus dat volgens het CPB de OECD-cijfers onjuist zijn, maar vermeldde niet de juiste cijfers; één van de meest belzen Nederlandse economen, Prof. Heertje, continueerde zijn artikelen waaruit moet blijken dat het in Nederland slecht gaat. Het *Economisch Dagblad* van 13 augustus maakte het wel erg bont. Hoofdredacteur Wiebenga bestempelde mijn commentaar als baarljke nonsens. Hij vindt het merkwaardig dat ik op grond van een tabelletje in de *Economic Outlook*, tot mijn conclusie kwam. Jammer voor de heer Wiebenga is, dat een dergelijk tabelletje in de „Outlook” ontbreekt: ik heb het zelf moeten samenstellen.

Het bedrijfsleven doet er goed aan iets voorzichtiger met de Nederlandse economie om te springen. De gevolgen van de huidige kritiek kunnen namelijk funest zijn (vgl. de positie van de gulden). Echter ook de regering doet er goed aan de kritiek van het bedrijfsleven niet te voeden. Ze zou iets meer met de gevoelens van het bedrijfsleven rekening moeten houden. Misschien mag het dan weer goed gaan.

L. Hoffman

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Mag het niet goed gaan?	849
Column Gezonde geneesmiddelen voor zieke ziekteverzekering, door Prof. Dr. F. Rogiers	851
<i>Drs. C. A. M. Mul:</i> Economische structuurnota (6). Selectieve groei: bedreiging of stimulans voor het ondernemerschap?	852
<i>Drs. A. H. E. B. Koot-du Buy en Drs. R. M. Vijn:</i> Informatie over commissarissenbeloning: een legpuzzel	856
Notitie Adreslijst economen, door Drs. L. Hoffman	861
<i>H. van Fulpen, J. Herrewijn en F. Neubergh:</i> Drie kostprijshuurmethoden; een vergelijking	864
Ontwikkelingskroniek Een jaar dialoog tussen Noord en Zuid, door Prof. Dr. H. C. Bos	868
Fisconomie Kunst en beleid, door Drs. H. M. van de Kar	872
Mededeling	873
Boekennieuws B. Möller: Von der Schulanstalt zur Schulunternehmung, oder Wer soll die Bildungsreform bezahlen?, door Drs. M. Santema	874
Peter R. Stopher en Arnim H. Meyburg: Urban transportation modeling and planning, door Drs. H. B. Roos	875

Over de waarde van het Keynesianisme beginnen velen te twifelen. Niet over ESB, die veel ouder is.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: L. van der Geest.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016: kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 119,60 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 78,-
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/ giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 7021
Den Haag
Telefoon (070) 23 41 03
Telex 33101.

Stichting

Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Gezonde geneesmiddelen voor zieke ziekteverzekering

Prof. Rogiers

De lezer van *ESB* zal het waarschijnlijk niet aangenaam vinden dat mijn column dikwijls teruggrijpt naar rapporten. Maar het is nu eenmaal noodzakelijk de aandacht te vestigen op belangwekkende officiële verslagen. Ook nu betreft het een uiterst belangrijk document, het *Rapport Petit*, dat in de komende maanden in België aanleiding zal (moeten) geven tot ernstige politieke bezinning en vooral beslissingen. Het probleem is in elk geval niet nieuw, aangezien de eerste symptomen dateren van 1948: het bestendig en groeiend tekort in de begrotingen en de rekeningen van het RIZIV (Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering).

In maart 1975 besliste de regering een koninklijk commissaris te benoemen voor een onderzoek van de diagnose en het voorstellen van een therapie voor de zieke ziekteverzekering: „de meest gepaste maatregelen voor te stellen om in het raam van een algemeen gezondheidsbeleid, de ziekteverzekering te reorganiseren en met minder kosten de werking ervan te verbeteren”. De heer Jacques Petit, voorzitter van de Arbeidsrechtbank te Gent en oud-kabinetschef van de minister van Sociale Voorzorg, werd aangewezen. Het lijvige (meer dan vijfhonderd bladzijden) rapport heeft zeer veel verdiensten, maar vertoont ook zwakheden, in het bijzonder daar waar het over de „genezing” handelt (waarom werden hem geen ambtenaar van het Planbureau, een socioloog en een geneesheer toegevoegd?).

Het huidige stelsel van ziekteverzekering is „op ongeordende wijze” gegroeid met een „tamelijk ingewikkelde” (hoe voorzichtig!) administratieve structuur (zeer duur trouwens!) hetgeen de heer Petit ertoe brengt gezonde voorstellen te formuleren tot reorganisatie van de structuren. Met enige politieke moed lijken deze wel haalbaar.

Terecht is hij er van uitgegaan, dat om tot nuttige suggesties te komen de oorzaken moeten worden opgespoord, omdat precies op de oorzaken zal moeten worden ingewerkt. In het algemeen worden er hierover nogal eenzijdige, simplistische redeneringen op na gehouden, maar het rapport gaat grondig te werk en onderscheidt twaalf fundamentele redenen:

1. Stijging van het aantal rechthebbers: 8,2 mln. loon- en salaristrekken (in 1945: 3,7 mln.) en 2,2 mln. zelfstandigen (er zijn dus dubbel verzekerden, aangezien de totale bevolking van België 9,7 mln. personen bedraagt), waarbij de toeneming voornamelijk niet-actieven (dus niet-bijdrageplichtigen) betreft.
2. De demografische evolutie: omdat de leeftijdsgroepen een verschillend geneeskundig verbruik vertonen en de ouderen de grootste verbruikers zijn, is het duidelijk dat de veroudering van de bevolking een opwaartse uitgedrukt uitoefent.
3. De sociale beroeps categorie: mensen met een bescheiden inkomen hebben in principe een grotere behoefte aan gezondheidszorg en door de verhoging van de levensstandaard stijgt de consumptie.
4. Het gedrag der rechthebbenden: de patiënten verkieszen een toeschietelijk geneesheer die „sterke” (dure) geneesmiddelen voorschrijft, vlug een verzuimbrieven afgeeft enz.
5. De evolutie van de technische

mogelijkheden: de kwaliteitsverbetering van de geneeskundige technieken moet worden betaald.

6. De moderne levenswijze: foutieve eetgewoonten, roken, alcohol, milieu-factoren doen „nieuwe” ziekten ontstaan.
7. Het aanbod van gezondheidszorg: hoe meer artsen, ziekenhuizen enz., hoe hoger de medische consumptie.
8. De geografische situatie: industrialisatie en verstedelijking vergroten de ziekerisico's.
9. Het ontbreken van een globaal gezondheidsbeleid: er zijn in België niet minder dan elf ministeries die bij het medische beleid op de een of andere manier betrokken zijn, waardoor een eenheidsvisie ontbreekt en de coördinatie zeer gebrekkig is. Elke versnippering is een bron van extra uitgaven en J. Petit maakt van de concentratie tot één departement (waardoor gemakkelijker inzicht kan worden verkregen en kostenbeheersing beter in de hand kan worden gehouden) een van zijn hoofdsuggesties. Terecht.
10. Stijging van het aantal gezondheidszorg-verstrekkers, apothekers, ziekenhuizen: verstoring of niet-werking van de wet van vraag en aanbod. De verzekerde, die immers veel van zijn inkomen moet afstaan, wil (onbewust) een daadwerkelijke recuperatie van zijn bijdrage. Maar hij heeft geen enkel idee van de kostprijs van zijn handelwijze; het „derde betaler”-principe maakt de waarde van de dienst tot iets heel abstracts.
11. De algemene prijsontwikkeling heeft eveneens invloed, maar wegens het „dienst-karakter” is de specifieke prijsontwikkeling van de ziekteverzekering aanmerkelijk sneller verlopen (tot 2 à 3 maal).
12. Het misbruik: uitvoerig onderzoekt J. Petit de overbodige en de niet verrichte onderzoeken, de overconsumptie en het individuele misbruik.

De hervormingsvoorstellen komen in mijn volgende column aan bod.

Selectieve groei: bedreiging of stimulans voor het ondernemerschap?

DRS. C. A. M. MUL

In de serie over de nota Selectieve groei wordt deze week een artikel afgedrukt van Drs. C. A. M. Mul, secretaris van de Commissie Opvoering Produktiviteit van de SER. Hij besteedt aandacht aan het vraagstuk hoe binnen de georiënteerde economie overheid en bedrijfsleven – ieder met eigen verantwoordelijkheid – de gewenste ontwikkeling van de economische bedrijvigheid moeten realiseren. Omdat de nota volgens de heer Mul onvoldoende aandacht besteedt aan het permanente overleg binnen de meso-structuur dringt de vraag zich op – indien dit overleg niet tot stand komt – of de nota als één-bedreiging of als een stimulans wordt ervaren? Eerder verschenen: 1. Prof. Drs. C. J. van Eijk, De Nota over de selectieve groei (14 juli); 2. Prof. Dr. L. B. M. Mennes, Selectieve groei en ontwikkelingssamenwerking (4 augustus); 3. Prof. Dr. C. de Galan, Sociale aspecten van de nota Selectieve groei (11 augustus); 4. Dr. A. C. van Wickeren, De nota Selectieve groei beoordeeld op grond van een aantal concrete maatregelen (18 augustus); 5. Dr. A. A. de Boer, De structuurnota en de energiepolitiek (25 augustus).

Inleiding

Na twee jaar moeizame arbeid is de nota-Lubbers verschenen. Stond de Groeinota van 1966 nog geheel in het teken van het bevorderen van een krachtige groei, de nota-Lubbers verbindt aan het groeibeeld het element van de selectiviteit. Deze beleidsdoelstelling wordt geïntroduceerd omdat de snelle produktietoename in de achterliggende jaren heeft geleid tot ongewenste bijverschijnselen. De materiële welvaart wordt te duur betaald en gaat ten koste van het welzijn van de gemeenschap. Er moet een nieuw evenwicht worden gevonden tussen materiële en immateriële behoeften. De SER introduceerde om die reden in 1969 in zijn *Rapport inzake sectorstructuur-politiek* naast de bekende vijf doelstellingen de leefbaarheid als zesde doelstelling. De nota-Lubbers geeft hieraan nu een nadere uitwerking. De leefbaarheid wordt daarbij niet alleen op ons eigen grondgebied betrokken met als aspecten een goed – geestelijk en fysiek – milieu en een ordelijk gebruik van de ruimte, maar ook in de context geplaatst van de gehele mensheid met als hoofdthema's een bevredigende internationale arbeidsverdeling en een zorgvuldig gebruik van de schaarse natuurlijke hulpbronnen.

Selectieve groei: wenselijk, maar ook mogelijk?

De vraag laat zich stellen of de Nederlandse economie zich onder de huidige omstandigheden wel de „luxe” van de selectieve groei kan veroorloven. In de nota zelf wordt aangegeven dat voor het ontwikkelen van een selectieve groei – resultaat van beleid gericht op continuïteit en selectiviteit – rekening moet worden gehouden met heel andere vooruitzichten dan in de jaren zestig toen de gedachte van selectieve groei veld won 1). De spanning die in de jaren zestig op de arbeidsmarkt bestond, is omgeslagen in een situatie met hoge werkloosheid die voor een belangrijk deel structureel van aard is. Het feit dat een krachtig groeibeeld desondanks tot deze beangstigende situatie heeft geleid, doet een groot vraagteken plaatsen bij de stellingname dat een selectieve en dus „ingehouden” groei wel vol-

ledige en dan bovendien nog volwaardige werkgelegenheid zou kunnen bewerkstelligen. Eigenlijk zijn de voor de nota verantwoordelijke bewindslieden hier ook nog niet zo zeker van.

Gesteld wordt dat weliswaar op lange termijn het op selectiviteit gerichte facettenbeleid een noodzakelijke voorwaarde kan zijn voor volledige en volwaardige werkgelegenheid, maar dat de zorg voor de facetten op korte en middellange termijn gezien op gespannen voet kan staan met de centrale doelstelling van diezelfde werkgelegenheid 2).

Omzichtigheid met de selectiviteit ter wille van de werkgelegenheid is daarom geboden. De economische groei is in de eerste helft van de jaren zeventig aanzienlijk verslechterd en de nota stelt dat niet te verwachten is dat deze ontwikkeling uit zich zelf een keer ten goede zal nemen. Na een uitvoerige analyse van de sociaal-economische ontwikkelingen wordt in het hoofdstuk „Sociaal-economisch beleid” naast ombuigingen in het kader van de 1%-lastennorm een bijzonder omvangrijk beleidsprogramma aangekondigd inhoudende:

- f. 3,5 mrd. op jaarbasis voor maatregelen op het gebied van de investeringen waaronder begrepen additionele specifieke maatregelen ter zake van regionaal, sectoraal en produktiviteitsbevorderend beleid;
- f. 1,25 mrd. voor bijdragen aan de sociale verzekeringen en voor specifieke maatregelen op het gebied van de arbeidsmarkt;

terwijl verder wordt aangedrongen op matiging op het vlak van de inkomensontwikkeling 3). Daarbij wordt uitdrukkelijk gesteld dat ook voor de periode na 1980 het beleid gericht op verhoging van de investeringen, ombuigingen in de collectieve sector en matiging in de arbeidskosten, krachtig dient te worden voortgezet 4).

1) De nota, blz. 52.
2) De nota, blz. 30.
3) De nota, blz. 88.
4) De nota, blz. 90.

De structuur van de structuurnota

Met deze aanpak wekt de nota de indruk het vraagstuk van de werkloosheid in het hoofdstuk over het sociaal-economisch beleid op te lossen. De bewindslieden hebben zich als het ware met de afsluiting van dit hoofdstuk en het daarin verankerde beleidspakket weer verzekerd van een *potentieel* krachtige groei, die hen legitimeert om in het daaropvolgende hoofdstuk over het facettenbeleid uitvoering uit te weiden over de wenselijk geachte selectiviteit van een „herstelde groei”. Om ten slotte in het laatste hoofdstuk, onder de formule van economisch structuurbeleid, die geselecteerde groei weer te onderwerpen aan specifieke beleidsdoelstellingen als een zo goed mogelijke kwalitatieve en kwantitatieve afstemming van vraag naar en aanbod van arbeid, een hoge toegevoegde waarde per werknemer, een evenwichtig patroon van economische activiteiten alsmede een redelijke regionale spreiding hiervan. Daarbij wordt uitvoerig stilgestaan bij de beïnvloeding over en weer van het facettenbeleid en het economisch structuurbeleid. Het lijkt mij echter minstens even relevant de relatie tussen sociaal-economisch beleid en economisch structuurbeleid in ogenschouw te nemen.

De combinatie van het 1%-lastenbeleid, het stimuleringsprogramma ter verhoging van de investeringen en ter verlichting van de arbeidskosten als ook het op matiging gerichte inkomensbeleid scoort goed in termen van behoud en creatie van arbeidsplaatsen, maar niet afdoende en daarom moet volgens de nota ook ná 1980 met vereende krachten op de ingeslagen weg van de stimuleringsmaatregelen worden doorgegaan 5). Dit beeld toont de ernst van de situatie en in feite ook de kwetsbaarheid van het sociaal-economische beleid. Immers, er is geen enkele zekerheid dat de berekende effecten van het beleidsprogramma ook realiteit zullen worden. Sterker nog, er is alle aanleiding voor de nodige scepsis. Het in de econometrische modellen gehanteerde verband tussen macro-grootheden is er namelijk een, dat zich laat plaatsen in het historisch perspectief van een groei-economie en juist die groei-economie is verleden tijd.

Het valt in dit verband te betreuren dat — gegeven het gewicht dat in het kader van het sociaal-economisch beleid aan de investeringsproblematiek wordt gegeven met de speciale investeringsrekening als een daartoe strekkend instrument — de bewindslieden hebben nagelaten in het kader van het economisch structuurbeleid tot een uitvoerige en systematische analyse te komen van de *mogelijkheden* om op micro-niveau de gewenste investerings-toename uitgelokt te krijgen. De nota beperkt zich slechts tot de — overigens niet onbelangrijke — constatering dat een te kort schieten van de financieringscapaciteit van ondernemingen als een wezenlijke belemmering voor investeringen kan werken 6). Daarop aansluitend wordt dan in algemene zin de financieringsproblematiek van de onderneming geschetst en verder nog eens nadrukkelijk gewezen op de faciliteiten die van overheidswege op het vlak van de financiering worden geboden.

Er is echter meer aan de orde. Onvoldoende is onderkend of althans tot uitdrukking gebracht dat het effect van macro-maatregelen in belangrijke mate bepaald wordt door de ontvankelijkheid van dat bedrijfsleven voor die maatregelen. Het algemene structuurbeleid waarvan wordt gezegd dat het niet in de eerste plaats richtinggevend, maar meer „voorwaarden vervullend” en „stimulerend” is, zou wezenlijk aan betekenis hebben gewonnen wanneer het deze voorwaarden-vervullende en stimulerende functie mede had betrokken op de investeringsbereidheid van het bedrijfsleven 7). De doelstelling welke er thans aan wordt gegeven te weten:

„het bevorderen van de voorwaarden die nodig zijn voor een economische structuur met een zo goed mogelijke kwalitatieve en kwantitatieve afstemming van vraag naar en aanbod van arbeid en een

hoge toegevoegde waarde daarbij rekening houdend met het facettenbeleid en de overige sociaal-economische doelstellingen”.

legt te veel de nadruk op de reguleringsproblematiek van de vraag naar en het aanbod van arbeid. Zij gaat voorbij aan de noodzaak dat de vraag naar arbeid door middel van een actief investeringsbeleid van ondernemingen opgewekt dient te worden. Men heeft zich onvoldoende gerealiseerd dat de aanwezigheid in macro-economische zin van een verband tussen investeringen en werkgelegenheid en de in het licht van de structurele werkloosheid daaruit voortvloeiende wenselijkheid om het investeringsniveau op te voeren, nog niet betekent dat op ondernemingsniveau het aangrijpingspunt daartoe gelegen is in de premie van de investeringsuitgaven. Het moet zelfs niet uitgesloten worden gedacht dat het in micro-economische zin waarschijnlijk een van de minst effectieve is. Het negeren van dit activeringsaspect op het vlak van de investeringen blijkt ook als bij de uitwerking van het structuurbeleid onder meer gesproken wordt over de „beïnvloeding van investeringen mede in de richting van de kwaliteit van het arbeidsaanbod” 8). Daarmee krijgt het structuurbeleid te veel een afstemmingskarakter en komt het dynamiseringselement op de achtergrond, terwijl dit juist de formule is die aan de gehele structuurnota wordt meegegeven wanneer gesteld wordt dat de overheid „een dynamisch beleidsmodel voor ogen staat waarin enerzijds bevordering van de werkgelegenheid en de produktiegroei, anderzijds de facetbevordering hun plaats hebben 9).

In het vervolg van dit artikel zal nader worden ingegaan op de wijze waarop het economisch structuurbeleid zich mogelijk laat dynamiseren en welke wissel daarbij noodzakelijkerwijze dient te worden getrokken op het individuele ondernemingsgedrag.

Dynamisering van het economisch structuurbeleid

In de nota wordt een heldere schets gegeven van het gewenste toekomstbeeld van de economische structuur met de grenzen die daarbij in acht dienen te worden genomen. Daarmee wordt voldaan aan de veel uitgesproken wens zicht te bieden op de ontwikkelingsproblematiek waarvoor ons land zich ziet gesteld. Minder duidelijk is de nota over de wijze waarop dit toekomstperspectief zich van uit de bestaande situatie laat realiseren. Er ontbreekt een veranderingsstrategie. Wel wordt de bedding aangegeven waarbinnen zo'n veranderingsstrategie gestalte zal dienen te krijgen: een „georiënteerde markteconomie” en wel in die zin opgevat dat de gedecentraliseerde verantwoordelijkheden worden uitgeoefend binnen een zodanig door de overheid te scheppen kader dat de ontwikkelingen in belangrijke mate in de door de gemeenschap gewenste richting worden geleid 10). Daarbij wordt gekozen voor:

- een vorm van overheidsinvloed die stimulerend werkt op de particuliere sector, maar daarbij ook voortdurend corrigerend kan zijn, waartoe zij over een uitgebreid en complex instrumentarium dient te beschikken;
- waarbij aansluiting wordt gezocht bij de activiteiten op het niveau van ondernemingen, bedrijfstakken en regio's;
- en bij de uitvoering van welk beleid grote betekenis wordt gehecht aan overlegprocedures en als zodanig de beleidsaanpak in grote mate op consultatie zal berusten;
- om ten slotte het gehele beleid mede te plaatsen in het kader van de ontwikkelingen zoals deze buiten onze landsgrenzen plaatsvinden.

5) De nota, blz. 91.

6) De nota, blz. 181.

7) De nota, blz. 180.

8) De nota, blz. 180.

9) De nota, blz. 66.

10) De nota, blz. 11.

Met deze uitwerking heeft de nota uitzicht geboden op de plaatsbepaling van de overheid in een georiënteerde markteconomie. Het zou echter de duidelijkheid ten goede zijn gekomen als in de nota ook een uitvoerige beschouwing zou zijn gewijd aan de plaatsbepaling van de onderneming in een georiënteerde markteconomie met de daarbij behorende verantwoordelijkheden, vaardigheden én mogelijkheden van het management. Nu wordt volstaan met de aantekening dat de voortbrenging van goederen en diensten vanuit een evenwichtige afweging van economische, maatschappelijke en sociale voorwaarden voor het management een grote uitdaging betekent 11). Het is echter meer dan dat. Ik waag de stelling dat — wil een georiënteerde markteconomie bestaansrecht hebben en niet uitlopen op een gecontroleerde markteconomie of zelfs een gedecentraliseerde planeconomie — het integreren van maatschappelijke economische en sociale aspecten in het ondernemingsbeleid een dwingende eis is. Als zodanig zou vanuit de optiek van een georiënteerde markteconomie een appèl op de ondernemingen op zijn plaats zijn om te streven naar een optimale integratie van zich zelf in de samenleving met als doelstelling:

- het bewerkstelligen van een op maatschappelijke behoeften afgestemde produktie en dienstverlening;
- onder arbeidsverhoudingen die in het teken staan van een zo groot mogelijke betrokkenheid van de werkgemeenschap bij het bedrijfsgebeuren en verder voorziet in maximale arbeidsmotivatie en ontplooiingsmogelijkheden voor de individuele werker;
- en met inachtneming van voldoende rendement om continuïteit van de onderneming en daarmee van de werkgelegenheid te verzekeren.

Vanuit een zodanige visie op het ondernemerschap zou het overheidsbeleid wezenlijk een andere strekking krijgen als thans wordt gepresenteerd. De overheid komt nu in de nota sterk over als een „biedende partij” vanuit een verantwoordelijkheid waarvoor zij staat, waarbij de consultatie van het bedrijfsleven haar voor ontsporingen dient te behoeden. Het beleid kan in die situatie niet anders dan slechts structurerend van aard zijn. Als consequentie van een zodanig beleid weet de onderneming zich gevangen in een maatschappelijk kader waarvan de begrenzing onder de hedendaagse omstandigheden — die gekenmerkt zijn door een slijtageslag waarbij het produktiecomplex aan de ondertak afkalft zonder dat daar in voldoende mate een aangroei van nieuw produktiepotentieel tegenover staat — wel eens zo smal gevoeld zou kunnen worden dat het „wagend creatief” zijn in de kiem wordt gesmoord. De selectiviteit die als *zeef* op de groei wordt bedoeld, dreigt dan als *rem* op de groei te gaan werken en daarmee zijn eigen toepassingsmogelijkheden uit te sluiten: zonder groei geen selectiviteit.

Deze tendens tot verstarring kan worden voorkomen door de ondernemer die in ons land de weg naar het „maatschappelijk ondernemerschap” wordt gewezen, de ruimte te bieden om die maatschappelijke verantwoordelijkheid ook tot gelding te kunnen brengen. De realisering van een dergelijke beleidsdoelstelling veronderstelt niet alleen de nodige motivatie en vaardigheid van het management op ondernemingsniveau, maar dwingt tevens tot een zodanige operationalisering van maatschappelijke doelstellingen in termen van ondernemingsbeleid dat zij door het management tot hoekstenen van de bedrijfsvoering kunnen worden genomen. Vastgesteld kan worden dat van een dergelijke uitwerking van richtlijnen in slechts zeer bescheiden mate sprake is. De nota biedt wel een aanknopingspunt wanneer gesteld wordt 12):

„Het integreren van maatschappelijke doelstellingen in het ondernemingsbeleid maakt zowel een nadere precisering van de invloeden van de maatschappij op de onderdelen van het bedrijfsbeleid als een uitwerking van de onderneming op haar omgeving nood-

zakelijk. Het Ministerie van Economische Zaken zal dit onderzoek verder stimuleren”.

Door als vorengaand geschetst, het ondernemerschap in het economisch structuurbeleid te betrekken, wordt de basis gelegd voor een samenwerkingsverband tussen overheid en bedrijfsleven, waarbij naast de ordende kracht van de overheid de vernieuwingsdrang van de onderneming als dynamiserende kracht wordt geïntroduceerd. Tevens wordt daarmee een aanzet verkregen voor een „open ontwikkelingsproces” dat enerzijds is gericht op vernieuwen, anderzijds op structureren en daarmee stabiliseren om van gerealiseerde vernieuwingen het gewenste profijt te kunnen trekken. Op die wijze wordt ook aansluiting verkregen met de beleidsfilosofie die door de bewindslieden aan de nota ten grondslag wordt gelegd, wanneer wordt geappelleerd aan de bereidheid om gezamenlijk te werken aan de ontwikkeling van nieuwe structuren en beslispatronen 13):

„Niet in vrijblijvendheid evenmin alleen maar om de feilen van de economische structuur te kritiseren, maar doelbewust en er op gericht noodzakelijke veranderingen aan te brengen met zoveel mogelijk de instemming van allen, die er bij betrokken zijn”.

Inschakeling van meso-structuur als overlegniveau

Het tot ontwikkeling brengen van een continuproces van „gemeenschappelijk zoeken” naar de vorm waarin het bedrijfsleven optimaal in een veranderende maatschappij kan blijven functioneren, dwingt tot de systematische opzet van een overleg- en communicatiestructuur waarin overheid en bedrijfsleven elkaar kunnen treffen en afstemmingen plegen. Gezien de omvang van het bedrijfsleven en de gevarieerdheid van de ontwikkelingsproblematiek kan een dergelijk contact uiteraard niet over de gehele linie rechtstreeks met de ondernemingen worden onderhouden. In de nota wordt dat probleem onderkend. Naast rechtstreekse contacten met de grote bedrijven (meer dan 5.000 werknemers) en een regionale benadering via de formule van de „persoonlijke benadering” van de kleinere bedrijven (van 10 tot 200 werknemers), ziet de nota voor de grote en belangrijke groep van de middelgrote bedrijven de sectorale ingang. Over de wijze waarop echter het bedrijfstakoverleg zou kunnen worden georganiseerd, wenst de nota zich zonder overleg met het direct belanghebbende bedrijfsleven niet uit te laten. Wel worden — zij het weinig samenhangend — een aantal uitgangspunten geformuleerd en bouwstenen aangedragen:

- de overheid is geporteerd voor een actief en intensief sector-structuurbeleid, dat door het beperkte inzicht in de complexe structuur niet gebaseerd kan zijn op een voor alle sectoren samenhangend patroon, maar zich zal toespitsen op:
 - herstructurering van in moeilijkheden verkerende sectoren;
 - uitbreiding van hoogwaardige sectoren;
 - ontwikkeling van geheel nieuwe activiteiten (speerpunten) 14);
- op sectorniveau hebben werkgevers en werknemers een gemeenschappelijke eerste verantwoordelijkheid om zorg te dragen voor een bevredigende ontwikkeling van een bedrijfstak, waartoe zij inzicht behoeven in de toekomstperspectieven van een sector en die toekomstperspectieven er mede toe kunnen leiden dat
 - de individuele ondernemingen hun plannen kunnen bezien in het licht van het totale sectorperspectief;
 - de overheid inzicht krijgt in de ontwikkelingsmogelijkheden van sectoren en de eventueel daartoe benodigde hulp met inachtneming van een mogelijke ontwikke-

11) De nota, blz. 205.

12) De nota, blz. 205.

13) De nota, blz. 67.

14) De nota, blz. 231.

lingsdimensie als ook van de facetten die door de sectoren met of zonder additionele steunmaatregelen zijn te verwezenlijken 15);

- de overheid meet zich zelf een belangrijke verantwoordelijkheid toe om te bevorderen dat de mogelijkheden van de te ontwikkelen sectorperspectieven worden benut waartoe wordt gesteld dat
 - de gemeenschappelijkheid of gelijkgerichtheid van belangen binnen een sector maar tot een zekere grens gaat en als zodanig die samenwerking op sectoraal niveau in het algemeen niet het gehele ondernemingsgebeuren kan omvatten, doch alleen bepaalde segmenten daarvan en dan nog slechts voor beperkte periode;
 - de keuze van de te bundelen onderdelen van het ondernemingsbeleid alsook de tijdsduur van het samenwerkingsverband wordt bepaald door de vraag naar de doelmatigheid van het te zamen of in onderlinge afstemming handelen 16);
- de NEHEM is (eventueel in samenwerkingsverband met regionale ontwikkelingsmaatschappijen) belast met — op realisering van sector-perspectieven gerichte — herstructureringsprojecten en wel volgens een systematiek waarbij de concrete uitvoering van een uit een structuuronderzoek voortvloeiend herstructureringsplan slechts geschiedt op basis van een overeenkomst waarbij alle betrokkenen zich akkoord verklaren met het pakket van maatregelen dat daarin begrepen is: het sluiten van een herstructureringsovereenkomst houdt in dat men of het gehele pakket accepteert of niet meedoet 17);
- het bedrijfstakoverleg zal zijn institutionalisering moeten vinden in een organisatievorm volgens een „organisch groeiproces”, waarbij — gezien de verschillen tussen bedrijfstakken en mede gelet op de fasen van ontwikkeling — een gedifferentieerd patroon van bevoegdheden en opzet vooralsnog gewenst is en op termijn zal uitgroeien tot een meso-structuur waarin zowel overheid als werkgevers en werknemers kunnen werken aan een goede sociale en economische ordening van sectoren 18).

Scheiden van verantwoordelijkheden

Reeds eerder is in dit artikel gesignaleerd dat de overheid zich wel erg sterk op de voorgrond plaatst en onvoldoende appelleert aan de verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven i.c. de sociale partners voor een stuk vormgeving van het maatschappelijke voortbrengingsproces. Deze opstelling tekent zich met name duidelijk af op het vlak van het sectorbeleid. Weliswaar wordt ter zake van de structuurproblematiek in beginsel aan de sociale partners een eerste verantwoordelijkheid voor het goed laten functioneren van de sector toegemeten, maar bij de uitvoering wordt sterk gestuurd in een richting waarbij deze verantwoordelijkheid zo niet door de overheid wordt overgenomen dan toch wel in belangrijke mate door haar wordt gecontroleerd. Deze tendens komt onder meer tot uitdrukking in de tripartiteconstructie van de voorgestelde samenwerkingsverbanden op het vlak van herstructurering, investeringen, speerpunten, bedrijfsvoorlichting, regionaal beleid en verder in het uitgebreide informatie-instrumentarium (bedrijfsbezoeken, investeringsmeldingssystemen, sectoronderzoeken, kwartanalyses, CPB-prognoses) waarmee de overheid zich wenst uit te rusten om tijdig te kunnen signaleren en zo nodig corrigeren.

Natuurlijk is het duidelijk dat daar waar gemeenschaps-gelden in het geding zijn, de overheid zijn betrokkenheid claimt. Ook behoeft het geen betoog dat iedere vorm van beleid en dus ook dat van de overheid, gestoeld dient te worden op adequate informatie. Maar gegeven de stellingname dat de sociale partners worden geacht te staan voor een eigen verantwoordelijkheid, dient ook te worden voorzien in een beleidsopbouw waar die eigen verantwoordelijk-

heid gestalte kan krijgen. De nota gaat hieraan voorbij en heeft slechts oog voor sectorbeleid voor zover dat binnen het bereik komt van de NEHEM. Daardoor wordt het sectorbeleid als het ware gedegeerd tot gelegenheidsbeleid en wel voor de tijdsduur dat voor een sector van een herstructurerings- of andersoortige problematiek sprake is.

Hoe belangrijk een dergelijke aanpak op een gegeven moment ook kan zijn, het is slechts een fragmentarische benadering van de ontwikkelingsproblematiek die naar haar aard een duurzame benadering behoeft. Immers, de veelheid en snelheid van veranderingen in het maatschappelijke en economische verkeer alsmede de belangrijke repercussies hiervan voor de continuïteit van sectoren dwingen tot een voortdurende ondersteuning en begeleiding van het sectorale ontwikkelingsproces. Het komt mij in de lijn van de nota-Lubbers voor, dat de sociale partners de eerst aangewezen zijn om zich op sectoraal niveau met een dergelijke activiteit te belasten.

Een gescheiden verantwoordelijkheid dus die — het wordt met nadruk gesteld — evenwel slechts dan tot zijn recht kan komen, wanneer voor afstemming met het overheidsbeleid wordt zorggedragen, waardoor de wederzijdse beïnvloeding, die in een als overlegeconomie op te vatten georiënteerde markteconomie past, kan worden bereikt.

Samenspel van sociale partners op meso-niveau

Met bovenstaand uitgangspunt voor ogen, zou het mijns inziens in de rede hebben gelegen wanneer in de nota aan het samenspel van de sociale partners in die zin een uitwerking zou zijn gegeven dat het bedrijfsleven op sectoraal niveau door de overheid zou zijn aangemoedigd te komen tot de opstelling — en in de tijd regelmatige bijstelling — van een sectorale ontwikkelingsstrategie (strategisch plan) dat als een „referentiekader” kan dienen voor het macro-beleid van de overheid en het micro-beleid van de ondernemingen.

Bij de opstelling van zo'n referentiekader is het van belang dat de sector zich niet alleen bezint op de ontwikkelingen die zij „naar binnen” behoort door te maken, maar zich eveneens rekenschap geeft van de bijdragen die de sector wordt geacht te leveren aan doelstellingen van maatschappelijke en sociaal-economische aard.

Een dergelijke oriëntatie veronderstelt wel het nodige grondmateriaal en daarin ligt dan de aansluiting met de door de Commissie Opvoering Produktiviteit bepleite en door de nota ondersteunde aanpak om in bedrijfstakverband te komen tot de opzet van een z.g. „informatie-bureau”. Meer in het bijzonder staat daarbij de COP per sector een instituut voor ogen dat zich professioneel gaat belasten met het verzamelen, analyseren en interpreteren van de nodige gegevens. Bureaus ook die als intermediair kunnen fungeren tussen CPB en CBS enerzijds en de totaliteit van individuele ondernemingen anderzijds. Kortom, centra die fungeren als bronnen van informatie ten dienste van de ontwikkeling, vernieuwing en aanpassing van sectoren.

Het laat zich verstaan dat de geschetste aanpak belangrijk aan betekenis wint, indien de werkgevers- en werknemersorganisaties te zamen en in goed overleg met de overheid zouden komen tot de formulering van de uitgangspunten van zo'n referentiekader in de zin van *doelstellingscriteria*. Sterker nog, wanneer de sociale partners elkaar zouden vinden in het gemeenschappelijk voeren van een stuk sectoraal beleid:

- met als beleidsuitvoerder een vertrouwensman in dienst van de sector, met ondersteuning van de NEHEM wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding geven;

15) De nota, blz. 64.

16) De nota, blz. 64.

17) De nota, blz. 237.

18) De nota, blz. 241.

Informatie over commissarissenbeloning: een legpuzzel

DRS. A. H. E. B. KOOT-DU BUY
DRS. R. M. VIJN

In dit artikel worden de resultaten gepubliceerd van een onderzoek van de auteurs, beiden medewerkers aan de afdeling Bedrijfseconomie van het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht, naar de naleving van artikel 7 van de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen (WJO). Dit onderzoek is een vervolg op het rapport van genoemd instituut Vijftig jaarverslagen; gewogen en te licht bevonden (zie ESB van 16 april en 27 augustus 1975).

INLEIDING

In dit artikel worden de resultaten gepubliceerd van een onderzoek naar de naleving van artikel 7 van de WJO inzake de verplichting tot het verstrekken van bepaalde gegevens over commissarissen en commissarissenbeloning (tabellen 1, 2 en 3). Tevens is beoordeeld, op welke wijze de onderdelen van de commissarissenbeloning in de jaarrekening zijn verwerkt (tabel 4). Voor zover de onderneming ten aanzien van artikel 7 van de WJO in gebreke is gebleven, is nagegaan, in hoeverre de statuten van de desbetreffende onderneming over de in de jaarrekening ontbrekende gegevens enige opheldering kunnen verschaffen. Ten slotte is bezien, in hoeverre uit het jaarverslag en/of de statuten meer informatie m.b.t. commissarissen en commissarissenbeloning kan worden verkregen dan waartoe de onderneming krachtens artikel 7 van de WJO verplicht is. Aangezien actuele literatuur met kwantitatieve informatie over commissarissenbeloning schaars voorhanden is ¹⁾ wordt in dit artikel tevens het cijfermateriaal, dat in het kader van de toetsing werd verzameld, gepubliceerd. Het onderzoek heeft betrekking op de boekjaren 1973 en 1974 en omvat 48 Nederlandse ondernemingen ²⁾.

I. TOETSING VAN ARTIKEL 7 VAN DE WJO

De tekst van artikel 7 luidt:

„De Winst- en Verliesrekening of de toelichting daarop vermeldt

- en als verificatiemiddel een sectoraal informatie-mechanisme dat regelmatig de uitkomsten van ondernemingsactiviteiten — waaronder mogelijk het investeringsbeleid — toetst aan het sectoraal plan en signalen geeft tot bijsturing.

Conclusie

Wanneer de sociale partners de nota *Selectieve groei* aangrijpen om orde te stellen op hun eigen gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van de economische bedrijvigheid en werkgelegenheid in het Nederlandse bedrijfsleven, dan zal recht worden gedaan aan de formule die de regering aan het bedrijfsleven biedt: een georiënteerde markteconomie. Een proces van gezamenlijke informatie-opbouw, beleidsvorming en structuurontwikkeling op bedrijfstakniveau biedt daartoe een goed

het bedrag der bezoldiging van commissarissen gezamenlijk, verdeeld naar de bedragen aan vaste beloningen, tantièmes en andere vormen van bezoldiging. De jaarrekening vermeldt het aantal commissarissen en het aantal onder hen die geen bezoldiging ontvangen”.

Dit artikel valt in twee delen uiteen: een deel dat over „bezoldiging” en een deel dat over „het aantal commissarissen” handelt.

Ten aanzien van de „bezoldigingen” is getoetst of in de Winst- en Verliesrekening (WVR) of de toelichting daarop ondubbelzinnig duidelijk worden vermeld:

- het bedrag, dat specifiek als de *totale* bezoldiging is aangeduid;
- een specificatie van dit bedrag, en wel als volgt:
 - vaste beloning;
 - tantièmes;
 - andere vormen van bezoldiging.

De WJO geeft een vage omschrijving van de termen „vaste beloning” en „tantièmes”:

1) Het standaardwerk van H. de Boer *De commissarisfunctie* (Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam) dateert van 1957. Het meest actueel is: H. M. Helmers, R. J. Mokken, R. C. Plijter en F. N. Stokman, *Graven naar macht*, Uitgeverij van Gennep, Amsterdam, 1975. Bijlage B 1 van deze studie bevat cijfermateriaal inzake bezoldiging commissariaten van enige grote bedrijven en instellingen over 1972. (Dit artikel is afgesloten op 8 juni 1976).

2) Deze komen overeen met de 50 ondernemingen uit het rapport *Vijftig jaarverslagen: gewogen en te licht bevonden?* met dien verstande dat Hunter Douglas en Unilever geen Raad van Commissarissen hebben en daarom niet in dit onderzoek zijn betrokken.

aanknopingspunt. Enerzijds opent zo'n proces voor de overheid de mogelijkheid haar doelstellingen van maatschappelijk en sociaal-economisch beleid op sectoraal niveau te operationaliseren, terwijl anderzijds de aard van het proces het stelsel van ondernemingsgewijze productie niet in een keurslijf dwingt.

Indien het bedrijfsleven echter verstek laat gaan, dan zal de overheid voor haar eigen verantwoordelijkheid moeten staan: een georiënteerde markteconomie zal zich dan noodzakelijkerwijze ontwikkelen tot een gecontroleerde markteconomie of in het uiterste geval zelfs tot een gedecentraliseerde planeconomie.

Tegen deze achtergrond is het in belangrijke mate afhankelijk van de keuze van het bedrijfsleven of de nota Lubbers als een bedreiging moet worden gezien dan wel als een stimulans kan worden ervaren.

C. A. M. Mul

„Daarnaast wordt voorgesteld het totale bedrag te verdelen naar gelang van de wijze van bezoldiging; daaruit kan o.m. blijken, welk gedeelte als vaste lasten moet worden beschouwd, en welk bedrag afhankelijk is van het resultaat der onderneming” 3).

Uit dit citaat kan slechts worden afgeleid dat het tantième afhankelijk en de vaste beloning onafhankelijk is van het resultaat van de onderneming.

Mag een onderneming nu vaste beloningen en tantièmes vermelden, die betrekking hebben op het boekjaar voorafgaand aan of volgend op het boekjaar waarover verslag wordt uitgebracht? (HBG, Holec, Meneba). Het antwoord hierop moet o.i. ontkennend luiden; wij nemen aan dat, in geval van een vaste beloning en/of een tantième, vermeld moet worden:

- de vaste beloning, die ten laste komt van de WVR van het betreffende boekjaar;
- het tantième, dat ten laste komt van de winstverdeling of de WVR van het betreffende boekjaar.

Afwijkingen worden, indien zulks uit de jaarrekening is op te maken, in de aantekeningen bij tabel 1 vermeld.

Aangezien in de jaarrekening van de ondernemingen vaak uitsluitend de termen „vaste beloning” en/of „tantièmes” worden vermeld zonder aanduiding van het desbetreffende boekjaar hebben we aangenomen, dat deze vormen van bezoldiging overeenkomen met de hierboven gegeven omschrijving.

Ten aanzien van de laatste zin van artikel 7 zijn we nagegaan of ergens in de jaarrekening wordt opgenomen:

- het aantal commissarissen;
- het aantal onder hen dat geen bezoldiging ontvangt.

Het volstaan met de vermelding van het aantal commissarissen dat een bezoldiging geniet, is door ons beschouwd als een gedeeltelijk voldoen aan de desbetreffende wettelijke verplichting. Wij vermoeden namelijk dat het de wetgever er mede om te doen is, inzicht te (laten) geven in het aantal commissarissen dat bezoldiging ontvangt, een aantal dat resulteert uit de saldering van de krachtens de laatste zin van artikel 7 te vermelden twee gegevens. Blijft echter het feit, dat met het volstaan van de vermelding van dit saldo-aantal niet kan worden afgeleid of er naast dit aantal betaalde commissarissen nog een aantal onbezoldigde commissarissen zijn.

Indien wordt vermeld „alle commissarissen genieten bezoldiging” (of woorden van gelijke strekking) zijn wij van oordeel dat de onderneming — hoewel formeel niet juist — toch heeft voldaan aan het vermelden van „het aantal onder hen dat geen bezoldiging ontvangt”. Volstaat de onderneming met de vermelding van de namen der commissarissen onderaan de jaarrekening, dan wordt dit door ons niet beschouwd als voldoen aan „het aantal commissarissen”. Hiervoor hebben wij twee redenen, één van ondergeschikte en één van meer principiële aard:

1. de wet vraagt een *aantal*, géén opsomming van *namen*;
2. alle gegevens die conform artikel 7 worden verstrekt, moeten o.i. betrekking hebben op een bepaald boekjaar. De datum onderaan de jaarrekening heeft betrekking op een tijdstip meestal enkele maanden na afloop van het boekjaar. De namen van de commissarissen, die onderaan de jaarrekening worden vermeld, zijn van degenen, die op laatstgenoemde datum in functie zijn. Derhalve bestaat er geen zekerheid of deze commissarissen ook *allen* in het desbetreffende boekjaar in functie waren.

In dit verband rijst de vraag op welk tijdstip het aanwezige aantal commissarissen en het aantal onder hen, dat geen bezoldiging ontvangt, betrokken wordt: begin of eind van het boekjaar? En in samenhang hiermee: moet het aantal commissarissen dat tussentijds is toe- of afgetreden worden vermeld (bijv. Heineken, Internatio)? Ook ten aanzien van deze punten is de wet niet duidelijk.

De resultaten van de toetsing van artikel 7 van de WJO zijn weergegeven in tabel 1.

Beloningen

In tabel 2 zijn de resultaten van de toetsing van de gegevens betreffende de beloningen kort samengevat.

Tabel 2. Samenvatting tabel 1, onderdeel beloningen

	1973	1974
1. Totaal + sluitende specificatie	23	24
2. Totaal, geen sluitende specificatie	5	5
3. Geen totaal, wel vast en tantième	12	12
4. Geen totaal, geen vast en tantième	8	7
	48	48

In de eerste categorie zijn die ondernemingen opgenomen, die naast het totaal aan bezoldiging tevens een sluitende specificatie geven van dit totaal; m.a.w., het totaal van de vermelde vaste beloningen en/of tantièmes en/of andere vormen van bezoldiging stemt overeen met het als „totaal” aangeduide bedrag aan commissarissenbeloning. De tweede categorie heeft betrekking op die ondernemingen die wel de totale bezoldiging vermelden, maar geen sluitende specificatie geven, m.a.w., er ontbreken één of meer gegevens aan die specificatie. De derde categorie omvat die ondernemingen die geen totaal bedrag aan commissarissenbeloning vermelden, doch wel vaste beloningen en tantièmes vermelden. Van de vierde categorie is eveneens geen totaal bedrag bekend, maar bovendien geen vaste beloningen en tantièmes. Dit betekent dat in de jaarrekening van deze ondernemingen hieromtrent hetzij niets, hetzij uitsluitend vaste beloningen, of tantièmes, of andere vormen van bezoldiging zijn vermeld, dan wel de laatste gecombineerd met vaste beloningen of tantièmes.

Conclusies t.a.v. beloningen (tabellen 1 en 2)

Categorie 1

Voor zowel 1973 als voor 1974 zijn er 23 ondernemingen, d.w.z. nog geen 50% van de onderzochte ondernemingen, die aan de wettelijke verplichting voldoen om het totaal bedrag aan commissarissenbeloning en een sluitende specificatie van deze commissarissenbeloning in de jaarrekening te vermelden. Deze ondernemingen zijn ACF, Akzo, Ballast Nedam, Bredero, Desso, Gist Brocades, Hagemeyer, HBG, Heineken, Holec, KBB, Kluwer, KNSM, Koninklijke Olie, Meneba, NSU, Nutricia, Philips, Pont, RSV, VNU en Wessanen. Eén onderneming, Internatio, deed dit pas in 1974, hetgeen een vooruitgang is t.o.v. 1973.

Categorie 2

Vijf ondernemingen (Bols, Nederhorst, Van Nelle, Océ en Telegraaf) geven voor 1973 zowel als voor 1974 wel een totaal bedrag, echter geen sluitende specificatie.

Categorie 3

Elf ondernemingen (Ahold, Van Berkel, Deli, Gamma, Hoogovens/Estel, KLM, Lindeteves, Nijverdal, Pakhoed,

3) Memorie van Toelichting blz. 14.

Tabel 1. Overzicht van gegevens inzake commissarissenbeloning en aantal commissarissen van de 48 onderzochte ondernemingen over de boekjaren 1973 en 1974.

Artikel 7 WJO inzake	BELONINGEN (in gld)								AANTAL COMMISSARISSSEN						STA- TUTEN
	1973				1974				1973			1974			
	Totaal	Vast	Tantièmes	Andere vormen	Totaal	Vast	Tantièmes	Andere vormen	Totaal	Aantal betaalde	Zonder bezoldiging	Totaal	Aantal betaalde	Zonder bezoldiging	
Naam															
ACF	141.000 1)	37.000	104.000	n.v.t.	160.000 1)	40.000	120.000	n.v.t.	5	n.v.t.	0	5	n.v.t.	0	n.v.t.
Ahold		45.000	160.000			45.000	84.000			8			8		
Akzo	780.000	300.000 2)	480.000	n.v.t. 2)	748.125	285.625	462.500	n.v.t.	16	n.v.t.	0	15	n.v.t.	0	n.v.t.
Ballast-Nedam	169.950 3)	101.950	68.000	geen	90.000 1)	90.000	geen	n.v.t.	6 5 31)				5		0
Van Berkel		15.000	150.000			13.250	132.500			5			5 4 31)		
Bols	212.500			geen 5)	157.000			geen 5)		5			6		
Bos Kalis		157.000				155.000				7 6 31)					
Bredero	439.811	55.000	384.811	n.v.t.	495.169	55.000	440.169	n.v.t.			0			0	n.v.t.
Bührmann															0
Deli		92.500	44.423			92.500	54.115			5			6		0
Desso 32)	103.718	12.250	91.468	n.v.t.	111.530	12.250	99.280	n.v.t.	4	n.v.t.	0	4	n.v.t.	0	n.v.t.
Elsevier			160.000				184.000		8	n.v.t.	0	8	n.v.t.	0	n.v.t.
Gamma		35.000	60.000			35.000	60.000		6	n.v.t.	0	6	n.v.t.	0	n.v.t.
Gist-Brocades	216.000	80.000	136.000	n.v.t.	216.000	80.000	136.000	n.v.t.			0			0	n.v.t.
Hagemeyer	387.000 7)	n.v.t.	387.000	n.v.t.	427.000 7)	n.v.t.	427.000	n.v.t.							0
HBG	140.000 8)	140.000	n.v.t.	n.v.t.	249.000 9)	249.000	n.v.t.	n.v.t.		9			7		0
Heineken 32)	360.000 1)	120.000	240.000	n.v.t.	306.000 1)	102.000	204.000	n.v.t.		12			13		0
Holec	173.000 10)	87.000	86.000	n.v.t.	231.000 33)	90.000	141.000	n.v.t.	8	n.v.t.	0	8	n.v.t.	0	n.v.t.
Hoogovens Estel		972.300	315.900			998.760	750.540			44			45		0
Internatio		15.000 34)	175.000 13)		190.000	15.000 14)	175.000	n.v.t.		9 15)			8 15)		0
KBB 32)	217.200	112.800	104.400	n.v.t.	232.200	120.100	112.100	n.v.t.							0
K.I.M. 32)		130.000	n.v.t. 16)			105.000	n.v.t. 16)			12			10		0
Kluwer	153.541	55.208	98.333	n.v.t.	123.136	46.468	76.668	n.v.t.	8	n.v.t.	0	7	n.v.t.	0	n.v.t.
KNP			84.000			150.000	120.000			14			9		0
KNSM	204.000	67.000	137.000	n.v.t.	273.000 18)	63.000	210.000	n.v.t.		8			8 19)		0
Kon. Olie	752.500 1)	322.500	430.000 20)	n.v.t.	735.000 1)	315.000	420.000 20)	n.v.t.		13			11		0
KSH 32)	110.000 1)	110.000	n.v.t.	n.v.t.	110.000 1)	110.000	n.v.t.	n.v.t.		5			5		0
Lindeteves		60.000	71.500			60.000	71.500 21)		5	n.v.t.	0	5	n.v.t.	0	n.v.t.
Meneba	427.000	158.000	258.000 22)	11.000 23)	275.000	131.000	130.000 24)	14.000 23)				6 5 31)	n.v.t.	0	n.v.t.
Naarden			219.000				270.000					5	n.v.t.	0	n.v.t.
Nederhorst	40.000		n.v.t.		40.000		n.v.t.		5	n.v.t.	0	5	n.v.t.	0	n.v.t.
Van Nelle	136.500		120.000	25)	136.500						0	8	n.v.t.	0	n.v.t.
NSU	396.551 1)	131.551	265.000	n.v.t.	392.000 1)	128.000	264.000	n.v.t.		11			11		0
Nutricia	272.000	81.666	190.334	n.v.t.	210.575	90.000	120.575	n.v.t.			0			0	n.v.t.
Nijverdal		45.000	21.000			45.000	21.000		7	n.v.t.	0	7	n.v.t.	0	n.v.t.
Océ	113.340 26)				133.523 26)				5			6			0
Ogem			187.000				184.000								0
Van Ommeren		160.000 27)				160.000			6			6			0
Pakhoed		64.000	132.000			56.000	142.000			8			7		0
Philips	640.000	200.000	440.000	n.v.t.	640.000	200.000	440.000	n.v.t.	11	n.v.t.	0	11	n.v.t.	0	n.v.t.
Pont	104.900	12.500	92.400	n.v.t.	63.250	13.750	49.500	n.v.t.	5	n.v.t.	0	6 28)	n.v.t.	0	n.v.t.
RSV	336.000	180.000	156.000	n.v.t.	364.000	195.000	169.000	n.v.t.		12			13		0
Stevin		112.500	154.005			120.000	169.816					8			0
Telegraaf	125.000 1)				137.500 35)					6			6		0
VMF		190.000	91.000			190.000	110.000			11			11		0
VNU	256.000	256.000	n.v.t.	n.v.t.	254.000	254.000	n.v.t.	n.v.t.	10	n.v.t.	0	10	n.v.t.	0	n.v.t.
VRG			73.000				96.000 30)								0
Wessanen	210.483	210.483	n.v.t.	n.v.t.	193.335	193.335	n.v.t.	n.v.t.			0				0

Toelichting bij tabel 1

Indeling

Onder het hoofd „Beloningen” zijn opgenomen de bedragen van de totale commissarissenbeloning en de specificatie hiervan, zoals die in de jaarrekeningen 1973 en 1974 van de betrokken ondernemingen krachtens artikel 7 van de WJO zijn vermeld.

Onder het hoofd „Aantal commissarissen” is opgenomen het in de jaarrekeningen 1973 en 1974 van de betrokken ondernemingen krachtens artikel 7 van de WJO vermelde totaal aantal commissarissen en het aantal zonder bezoldiging. Tevens is hier opgenomen het aantal bezoldigde commissarissen, voor zover een onderneming t.a.v. de verplichting conform de laatste zin van artikel 7 van de WJO in gebreke blijft, maar wel het aantal commissarissen vermeldt dat bezoldiging ontvangt.

In de laatste kolom, onder het hoofd „Statuten”, is het resultaat vermeld van de raadpleging van de statuten inzake het aantal commissarissen zonder bezoldiging, voor zover dit gegeven niet in de jaarrekening is vermeld. Voor een nadere toelichting hierop wordt verwezen naar onderdeel III van dit artikel.

Notaties

betekent: een gegeven ontbreekt dat in het kader van de in dit artikel beschreven toetsing aanwezig moet zijn.

„geen” betekent: een onderneming vermeldt expliciet dat een bepaalde vorm van bezoldiging niet bestaat.

„n.v.t.” betekent: niet van toepassing. M.b.t. deze notatie merken we nog het volgende op. Indien de som van de in de jaarrekening vermelde onderdelen van de bezoldiging gelijk is aan het in de jaarrekening als totale bezoldiging vermelde bedrag, dan wordt bij het onderdeel, dat niet in de specificatie voorkomt, ingevuld: n.v.t.

Voorbeelden: Bredero, Hagemeyer, HBG. Deze notatie kan niet worden gehanteerd indien niet uit de jaarrekening blijkt, welk bedrag expliciet als totale bezoldiging is aangeduid. Dan is er immers geen zekerheid omtrent het al dan niet voorkomen van een (bepaalde) vorm(en) van bezoldiging. In dergelijke gevallen wordt de notatie gegeven.

Voetnoten bij tabel 1

1) Niet expliciet vermeld dat dit, in de jaarrekening vermeld, bedrag de totale bezoldiging betreft.

2) Niet expliciet vermeld dat dit bedrag een vaste bezoldiging dan wel een andere vorm van bezoldiging is. Uit het jaarverslag 1974 blijkt uit de vergelijkende cijfers, dat deze f. 300.000 een vaste bezoldiging betreft.

3) Bedrag niet expliciet vermeld; de verstrekte specificatie is echter sluitend.

4) Niet expliciet het bedrag van de totale bezoldiging vermeld.

5) Onder „geen andere bezoldiging” (jaarverslag 1973 en 1974, blz. 32) hebben wij verstaan „geen andere vorm van bezoldiging”.

6) Uit de in het jaarverslag afgedrukte statutaire bepalingen aangaande de winstverdeling kan worden afgeleid dat de tantièmes ad f. 140.000 zoals die voorkomen op het „voorstel tot winstverdeling” betrekking hebben op commissarissen. Wij menen echter dat deze wijze van informeren niet in overeenstemming is met de strekking van artikel 7 van de WJO.

7) De verstrekte gegevens zijn niet in de WVR of toelichting WVR, maar in de toelichting op de geconsolideerde balans gegeven.

8) Heeft betrekking op het boekjaar 1972 of een gedeelte daarvan.

9) Heeft betrekking op de boekjaren 1973 en 1974 of een gedeelte daarvan.

Stevin en VMF) doen voor 1973 zowel als voor 1974 melding van een vaste beloning en een tantième, maar geven niet aan dat het totaal van deze vormen van bezoldiging de totale bezoldiging betreft. Internatio valt alleen voor 1973 in deze categorie; in 1974 heeft deze onderneming wel het totaal bedrag vermeld. KNP maakt in 1974 melding van het feit dat er naast het tantième eveneens een vaste beloning is.

(of woorden van gelijke strekking) zijn in categorie vier opgenomen. Categorie 5 vermeldt de ondernemingen, die geen enkele mededeling in de jaarrekening doen over het aantal commissarissen, het aantal zonder bezoldiging of het aantal dat bezoldigd wordt.

Conclusies t.a.v. het aantal commissarissen (tabellen 1 en 3)

Categorie 4

In deze categorie vallen voor beide jaren de ondernemingen Bos Kalis, Bührmann, Elsevier, Naarden, Ogem, Van Ommeren en VRG; KNP uitsluitend voor 1973. Van deze ondernemingen geeft Bührmann in haar jaarrekening geen enkele informatie omtrent de commissarissenbeloning.

Categorie 1

Dertien ondernemingen (ACF, Akzo, Desso, Elsevier, Gamma, Holec, Kluwer, Lindeteves, Nederhorst, Nijverdall, Philips, Pont en VNU) voldoen zowel in 1973 als in 1974 aan de wettelijke vereisten aangaande het vermelden van het aantal commissarissen en van het aantal dat geen bezoldiging ontvangt. Overigens was wat betreft de commissarissen zonder bezoldiging het aantal in alle gevallen „nul”. Twee ondernemingen (Naarden en Van Nelle) voldoen alleen in 1974 aan deze wettelijke vereisten.

Aantal commissarissen

De samenvatting van tabel 1 wat betreft het aantal commissarissen wordt weergegeven in tabel 3.

Categorie 2

Drie ondernemingen (Océ, Van Ommeren en Stevin) vermelden zowel in 1973 als in 1974 uitsluitend het aantal commissarissen. Ballast Nedam doet dit alleen in 1973.

Tabel 3. Samenvatting tabel 1, onderdeel aantal commissarissen

	1973	1974
1. Totaal + aantal zonder bezoldiging	13	15
2. Uitsluitend totaal	4	3
3. Uitsluitend „betaalde”	19	20
4. Uitsluitend „zonder bezoldiging”	5	4
5. Niets	7	6
	48	48

Categorie 3

In 1973 resp. 1974 werd door 19 resp. 20 ondernemingen het aantal betaalde commissarissen vermeld.

Categorie 4

Bredero, Gist Brocades, Nutricia en Wessanen doen over beide jaren slechts de mededeling dat er geen commissarissen zonder bezoldiging zijn (of woorden van gelijke strekking). Van Nelle doet dit alleen voor 1973.

Categorie 5

Ten slotte zijn er in 1973 en 1974 7 resp. 6 ondernemingen, die aangaande dit onderdeel van artikel 7 van de WJO niets vermelden. Deze ondernemingen zijn Bührmann, Hage-

In de eerste categorie zijn die ondernemingen opgenomen, die in hun jaarrekening naast het aantal commissarissen tevens vermelden het aantal onder hen dat geen bezoldiging ontvangt. De tweede categorie omvat die ondernemingen, die uitsluitend het totaal aantal commissarissen vermelden. De derde categorie heeft betrekking op die ondernemingen die uitsluitend medelen, hoeveel commissarissen een beloning ontvangen. De ondernemingen, die uitsluitend vermelden dat er geen commissarissen zonder bezoldiging zijn

(Vervolg voetnoten tabel 1)

- 10) De gevraagde gegevens zijn niet in de WVR of toelichting WVR verstrekt, maar in de toelichting op de (enkelvoudige) balans.
- 11) Incl. f. 24.600 nabetaaling in 1975 over 1973.
- 12) De vermelde kostenvergoedingen ad f. 26.300 (jaarsverslag, blz. 27) kunnen o.i. niet als „andere vormen van bezoldiging” worden aangemerkt.
- 13) Pas na raadpleging van de niet in het jaarsverslag vermelde tekst van de in de toelichting op de enkelvoudige jaarrekening genoemde statutaire bepalingen is duidelijk, dat f. 175.000 betrekking heeft op tantièmes en f. 15.000 op bezoldiging voorzitter.
- 14) De vergoeding voorzitter als vaste beloning aangemerkt.
- 15) 4 resp. 2 commissarissen waren slechts een deel van het jaar als zodanig werkzaam.
- 16) Niet expliciet vermeld dat als gevolg van het negatieve saldo van de WVR geen tantième-uitkering heeft plaatsgevonden.
- 17) Uit de formulering van de voetnoot op blz. 32 van het jaarsverslag is niet ondubbelzinnig duidelijk of het bedrag ad f. 191.200 uitsluitend betrekking heeft op (totale) commissarissenbezoldiging.
- 18) In tegenstelling tot 1973 niet expliciet vermeld, dat dit, in de jaarrekening vermeld, bedrag de *totale* bezoldiging betreft.
- 19) 2 van de 8 waren niet het gehele jaar in functie.
- 20) Eerst na raadpleging der statuten is duidelijk dat dit bedrag tantièmes betreft.
- 21) Uit de statuten (art. 27, lid 3) blijkt, dat de variabele beloning afhankelijk is van het dividendpercentage. Hoewel er geen dividend is uitgekeerd, wordt toch een als „variabele beloning” aangemerkt bedrag ad f. 14.300 per commissaris voorgesteld.
- 22) Dit tantième heeft betrekking op het boekjaar 1972.

- 23) Niet duidelijk is of deze post een onkostenvergoeding dan wel een andere vorm van bezoldiging is.
- 24) Dit tantième heeft betrekking op het boekjaar 1973.
- 25) Het is niet duidelijk of de in het jaarsverslag vermelde „beloningen” ad f. 16.500 een vaste bezoldiging dan wel een andere vorm van bezoldiging is. Ook uit de statuten (art. 11a, lid 8) blijkt niet of de commissarissen naast een aandeel in de winst een vaste beloning dan wel een andere vorm van bezoldiging of beide ontvangen.
- 26) Niet expliciet vermeld dat dit bedrag — zoals vermeld in de toelichting op de balans — de totale bezoldiging betreft.
- 27) Slechts na raadpleging van de desbetreffende vergelijkende cijfers in het jaarsverslag 1974 blijkt dat dit bedrag een vaste beloning betreft.
- 28) Hiervan één commissaris een gedeelte van het jaar in functie.
- 29) In tegenstelling tot 1973 wordt in 1974 op de geconsolideerde WVR een commissarissenbeloning vermeld, die afwijkt van het bedrag aan commissarissenbeloning vermeld op de enkelvoudige WVR. Nadere toelichting ontbreekt.
- 30) Niet expliciet vermeld dat dit bedrag tantièmes betreft. Het in het jaarsverslag 1974 gegeven vergelijkende cijfer over 1973 ad f. 73.000 is blijkens het jaarsverslag 1973 als tantième aan te merken.
- 31) Deze cijfers hebben betrekking op het aantal commissarissen, dat gedurende de loop van het boekjaar opeenvolgend in functie was.
- 32) Deze onderneming heeft een gebroken boekjaar.
- 33) Zie de voetnoten 10 en 11.
- 34) Zie de voetnoten 13 en 14.
- 35) Zie de voetnoten 1 en 29.

meyer, KBB, Meneba, Ogem en VRG; Naarden uitsluitend in 1973.

Eindconclusies t.a.v. naleving artikel 7 WJO

- Er zijn 8 ondernemingen, die artikel 7 van de WJO *volledig* zowel voor 1973 als voor 1974 naleven. Deze ondernemingen zijn ACF, Akzo, Desso, Holec, Kluwer, Philips, Pont en VNU.
- Bührmann voldoet zowel voor 1973 als voor 1974 in geen enkel opzicht aan artikel 7 van de WJO.
- De overige 39 ondernemingen voldoen voor beide jaren slechts gedeeltelijk aan de voorschriften van artikel 7 van de WJO.

II. WIJZE VAN VERWERKING VAN DE COMMISSARISSENBELONING IN DE JAARREKENING

In dit gedeelte van het onderzoek is een inventarisatie gemaakt van de wijze van verwerking van de door de onderneming in haar jaarrekening als zodanig aangemerkte vormen van bezoldiging. Met name is voor de vaste beloningen en de tantièmes nagegaan of het betreffende onderdeel: a. expliciet op de Winst- en verliesrekening (WVR) wordt vermeld of — zoals uit de toelichting op de WVR kan blijken — in een bepaalde WVR-post begrepen is (1), dan wel b. uitsluitend in de toelichting op de WVR is vermeld, dus zonder enige aanduiding over de verdere wijze van verwerking; het vermelden in de toelichting houdt namelijk niet per definitie in, dat het betreffende onderdeel in de WVR is verwerkt (2).

Voor de tantièmes is tevens beoordeeld of deze post expliciet in de winstverdeling (WVD) is opgenomen, dan wel in de toelichting op de WVR is vermeld, dat genoemde post in de winstverdeling is begrepen (3). Voor zover een onderneming alleen de totale bezoldiging heeft gegeven, is van deze bezoldiging de verwerkingswijze nagegaan. Ten slotte is de verwerkingswijze van de andere vormen van bezoldiging geïnventariseerd. De resultaten van dit gedeelte zijn opgenomen in tabel 4.

Tabel 4. Overzicht van de verwerkingswijze van de verschillende vormen van commissarissenbeloning in de jaarrekening van de 48 onderzochte ondernemingen

Verwerkingswijze	1973				1974			
	vast	tantième	totaal	andere vorm	vast	tantième	totaal	andere vorm
1. Expliciet op WVR of in toelichting WVR in WVR-post begrepen	18	12	2	1	19	12	2	
2. In toelichting WVR + boeking onbekend	17	3	3	1	18	2	3	1
3. Expliciet in WVD of in toelichting WVR tantièmes in WVD	—	21	—	—	—	20	—	—
	35	36	5	2	37	34	5	1

Enige conclusies t.a.v. de wijze van verwerking

• Van de 35 resp. 37 ondernemingen, die in hun jaarrekening over 1973 resp. 1974 een vaste beloning vermelden, geeft bijna de helft nl. 17 resp. 18 *niet* aan, onder welke WVR-post deze vorm van commissarissenbeloning is begrepen.

• Van de 36 resp. 34 ondernemingen, die in hun jaarrekening over 1973 resp. 1974 tantièmes aan commissarissen

vermelden, brengt ca. eenderde dit onderdeel van de winstverdeling ten laste van de resultatenrekening. De tantièmes van commissarissen worden waarschijnlijk mede gezien de fiscale regelingen als kosten beschouwd en dus als zodanig verwerkt. Bij 3 resp. 2 ondernemingen is de boekingswijze onbekend.

III. RAADPLEGING VAN DE STATUTEN

Voor zover wij hebben kunnen beoordelen, worden, indien de krachtens art. 7 van de WJO te vermelden gegevens niet in de jaarrekening worden vermeld, deze gegevens ook niet elders in het jaarverslag verstrekt. Het leek ons daarom zinvol na te gaan in hoeverre uit een andere, voor buitenstaanders toegankelijke, informatiebron, nl. de statuten, deze ontbrekende gegevens kunnen worden verkregen. Dat laat uiteraard de constatering onverlet dat de onderneming, wier statuten meer inzicht geven in de door artikel 7 van de WJO vereiste informatie dan haar jaarrekening, niet aan de wettelijke vereisten dienaangaande voldoet en als zodanig in gebreke blijft.

De raadpleging van de statuten is wat betreft de *beloningen* zinvol, omdat artikel 50e WvK stelt: „Tenzij bij de akte van oprichting anders is bepaald, kunnen commissarissen als zodanig generlei bezoldiging genieten, welke hun niet bij die akte is toegekend”. Dit houdt in dat indien commissarissen een beloning ontvangen, de statuten hiervan melding zullen moeten maken.

Wat betreft het *aantal commissarissen* is het vaak mogelijk in de statuten uit de formulering van de desbetreffende artikelen te achterhalen of iedere commissaris een beloning ontvangt; m.a.w. of er commissarissen zonder bezoldiging zijn.

Ten slotte attenderen we op het feit, dat door ons *niet* is beoordeeld of de door de onderneming in haar jaarrekening verstrekte gegevens in overeenstemming zijn met de statuten.

Beloningen

In de statuten kunnen artikelen staan die de vaste beloningen en/of de tantièmes en/of andere vormen van bezoldiging behandelen al naar gelang deze vormen van bezoldiging bij die onderneming voorkomen. Voorts zijn er ondernemingen die in hun statuten uitsluitend over „beloningen” sec spreken. De formulering van de betreffende artikelen verschilt van onderneming tot onderneming. In het algemeen kunnen t.a.v. de onderdelen van de commissarissenbeloning drie formuleringen worden onderscheiden, die erop neerkomen dat:

1. een bepaald bedrag wordt vermeld;
2. een beloning wordt toegekend, waarvan de hoogte nog moet worden vastgesteld;
3. een beloning *kan* worden vastgesteld.

Volgens de formulering ad 1 geven de statuten volledig inzicht omtrent het bestaan en de hoogte van een bepaalde vorm van beloning en wel per commissaris of voor de Raad van Commissarissen als geheel. Deze formulering komt met name voor t.a.v. een vaste beloning. Bij 2 is alleen het bestaan van een bepaalde vorm van beloning en niet de hoogte ervan bekend, omdat aan de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AvA) of een ander bevoegd orgaan binnen de onderneming is opgedragen deze beloningsvorm of de basis ervan vast te stellen. Voor de tantièmes wordt in de statuten vaak een percentage over een bepaald gegeven bijv. de overwinst genoemd, eveneens per commissaris of voor de Raad van Commissarissen als geheel. De derde formulering biedt de *mogelijkheid* tot het vaststellen van een beloning. Of van deze mogelijkheid gebruik wordt gemaakt, kan uit de statuten niet worden opgemaakt.

Wanneer in de statuten omtrent een bepaalde vorm van bezoldiging niets is vermeld, zijn we er steeds van uitgegaan dat de desbetreffende vorm bij die onderneming niet bestaat. Volgens tabel 2, eerste categorie, voldeden 23 van de 48 ondernemingen volledig aan het criterium „bezoldiging” volgens artikel 7 van de WJO. De overige 25 ondernemingen voldeden niet of niet geheel aan dit onderdeel van artikel 7. Voor de ondernemingen uit de categorieën „totaal, geen sluitende specificatie”, „geen totaal, wel vast en tantièmes” en „geen totaal, geen vast en tantièmes” van tabel 2 is nu via de statuten nagegaan of er naast de verstrekte gegevens nog één (meer) vorm(en) van bezoldiging is (zijn). Dit laatste is alleen te constateren, indien de statuten een formulering 1 of 2 geven. Immers, een formulering volgens 3 zegt niets omtrent het daadwerkelijke bestaan van een bepaalde vorm van bezoldiging.

Ter toelichting een voorbeeld. Van Berkel heeft in 1973 en 1974 een vaste beloning en een tantième verstrekt. Er is echter niet expliciet in de jaarrekening vermeld of deze twee uitkeringen de totale bezoldiging omvat; m.a.w. er bestaat nog de mogelijkheid dat er „andere vormen van bezoldiging” zijn. In de statuten van Van Berkel wordt niets over deze vorm van bezoldiging vermeld. Er mag o.i. derhalve worden aangenomen dat de twee in de jaarrekening genoemde vormen van bezoldiging te zamen inderdaad de totale bezoldiging inhouden.

Conclusies t.a.v. beloningen

- Van de 5 ondernemingen, die over 1973 en 1974 in de jaarrekening wel de totale bezoldiging, maar geen sluitende specificatie hebben vermeld (tabel 2, 2e categorie), is ook via de statuten *niet* te achterhalen of de ontbrekende vormen van bezoldiging bestaat. Ze kennen namelijk alle de statutaire *mogelijkheid* tot het uitkeren van een vaste beloning en/of een tantième en/of een andere vorm van bezoldiging. De ondernemingen zijn Bols, Nederhorst, Van Nelle, Océ en Telegraaf.

- Van de 19 ondernemingen die in 1973 en 1974 het totale bedrag van de bezoldiging *niet* in de jaarrekening hebben vermeld (tabel 2, 3e en 4e categorie), zijn er 18 die wel één of meer vormen in de jaarrekening vermelden. Na raadpleging van de statuten is komen vast te staan dat bij 8 van deze 18 ondernemingen het totaal van de door hen vermelde vaste beloningen en/of tantièmes gelijk is aan de totale bezoldiging volgens artikel 7 van de WJO. Deze ondernemingen zijn Van Berkel, Deli, KLM, Lindeteves, Naarden, Nijverdal, Pakhoed en VMF. Deze constatering geldt tevens voor Internatio 1973. De ondernemingen waarvan het totaal ook via de statuten *niet* is te achterhalen zijn Ahold, Bos Kalis, Elsevier, Gamma, Hoogovens/Estel, KNP, Ogem, Van Ommeren, Stevin en VRG.

- Bührmann, die in de jaarrekening geen enkele informatie heeft verstrekt, geeft in haar statuten volledige informatie omtrent de samenstelling en hoogte van de beloningen.

Aantal commissarissen

In de statuten is het aantal commissarissen niet te achterhalen. Er wordt wel in sommige gevallen over een maximum en/of een minimum aantal leden gesproken. Echter uit de formulering van de artikelen, die betrekking hebben op de beloning van commissarissen, kan vaak wel worden opgemaakt, dat er geen commissarissen zonder bezoldiging zijn. De redactie van het artikel is dan als volgt: „Iedere commissaris geniet . . .”. De formulering: „De Raad van Commissarissen geniet . . .”, geeft daarentegen geen garantie dat de verdeling binnen de Raad van Commissarissen zodanig is, dat iedere commissaris een bezoldiging ontvangt. Als in de statuten bij één van de artikelen inzake

Adreslijst economisten

Enkele weken geleden verscheen de nieuwe *Adreslijst economisten 1976*, een uitgave van de vorig jaar opgerichte Stichting Adreslijst economisten. Deze stichting is opgericht onder auspiciën van de verenigingen van afgestudeerde economisten in Nederland en stelt zich ten doel het regelmatig publiceren van gegevens van in Nederland aan een instelling van wetenschappelijk onderwijs afgestudeerde economisten. De adreslijst bevat naam, adres, functie, jaar en universiteit van afstuderen van voornamelijk de bij deze verenigingen aangesloten economisten; de besturen van deze verenigingen; de hoogleraren en lectoren van de Faculteiten der Economische Wetenschappen. De laatste maal dat een dergelijke lijst verscheen, was in 1970.

De adreslijst telt 320 blz. en is tegen de niet geringe prijs van f. 45 verkrijgbaar bij Uitgeverij Gianotten BV te Tilburg.

L.H.

beloningen tot uitdrukking komt dat *iedere* commissaris een dergelijke beloning ontvangt (m.a.w. er zijn bij die onderneming geen commissarissen zonder bezoldiging), is in de laatste kolom van tabel 1 („statuten”) een „0” ingevuld.

Indien een onderneming slechts het aantal betaalde commissarissen in haar jaarrekening heeft vermeld en de statuten de zekerheid geven dat er geen commissarissen zonder bezoldiging zijn, mag worden geconcludeerd dat het aantal betaalde commissarissen, zoals vermeld in de jaarrekening, gelijk is aan het door artikel 7 gevraagde totale aantal commissarissen.

Conclusies t.a.v. het aantal commissarissen

- Van de ondernemingen die in de jaarrekening uitsluitend het totaal aantal commissarissen vermelden, geven Ballast Nedam (1973), Océ en Van Ommeren in de statuten aan dat er geen commissarissen zonder bezoldiging zijn. Stevin, die eveneens tot categorie 2 van tabel 3 behoort, geeft deze informatie in haar statuten *niet*.

- Van de 19 resp. 20 ondernemingen, die in 1973 resp. 1974 uitsluitend het aantal betaalde commissarissen hebben vermeld, komt bij 10 resp. 11 ondernemingen in de statuten tot uitdrukking dat er geen commissarissen zonder bezoldiging zijn. Het aantal commissarissen is derhalve gelijk aan het aantal betaalde commissarissen. Deze ondernemingen zijn Ballast Nedam (1974), Deli, HBG, Hoogovens/Estel, Internatio, KLM, Koninklijke Olie, RSV, Telegraaf en VMF.

Conclusie t.o.v. jaarrekening/statuten

De krachtens artikel 7 van de WJO te verstrekken informatie wordt zowel voor 1973 als voor 1974 door 11 ondernemingen gedeeltelijk in de jaarrekening en gedeeltelijk in de statuten gegeven:

- Ballast Nedam, HBG, Internatio (1974), Koninklijke Olie, KSH en RSV vermelden de door de WJO vereiste informatie inzake beloningen geheel in de jaarrekening. De wettelijke vereiste informatie inzake het aantal commissarissen wordt daarentegen slechts gedeeltelijk in de jaarrekening vermeld; de ontbrekende gegevens staan in de statuten;

- Lindeteves en Nijverdal verstrekken de vereiste informatie inzake het aantal commissarissen geheel in de jaarrekening, terwijl de verplichte informatie inzake de beloningen gedeeltelijk uit de jaarrekening en gedeeltelijk uit de statuten kan worden verkregen;
- Bij Deli, Internatio (1973), KLM en VMF moeten zowel wat betreft de beloningen als het aantal commissarissen de jaarrekening én de statuten worden geraadpleegd.

TALENPRAKTIKUM AMERSFOORT

- * English in management
- * English in marketing
- * English in computing
- * English in banking
- * Français dans le domaine du management
- * Français économique et commercial
- * Wirtschaftsdeutsch

Inl. (033) 2 90 97

, I.M.,

IV. VERDERGAANDE GEGEVENS

In dit gedeelte van het onderzoek is gezien in hoeverre uit het jaarverslag en/of de statuten meer informatie m.b.t. de commissarissenbeloning kan worden verkregen dan waar- toe de onderneming krachtens artikel 7 van de WJO ver- plicht is. Er is aandacht geschonken aan:

1. *Additionele uitkeringen.* Bekeken is of:
 - de voorzitter van de Raad van Commissarissen een extra beloning ontvangt; hierbij gaan we er steeds vanuit, dat er een voorzitter is, onafhankelijk van het feit of dit wel of niet uit het jaarverslag en/of de statuten blijkt;
 - de gedelegeerd commissaris — zo deze aanwezig is of kan zijn — een extra beloning ontvangt;
 - de onderneming de kosten, die een commissaris ten be- hoeve van de uitoefening van zijn functie heeft gemaakt, vergoedt;
 - een eventuele commissarissenbelasting of een soortgelijke belasting verschuldigd over de beloning van commissaris- sen voor rekening van de onderneming komt.

2. Een regeling waarbij de vaste beloning en/of tantièmes *gelijkelijk* over de commissarissen worden *verdeeld*. Een eventuele extra beloning aan de voorzitter en/of de gedele- geerde is hierbij buiten beschouwing gelaten. Deze gegevens kunnen bijdragen tot meer inzicht in de gemiddelde (indi- viduele) commissarissenbeloning.

3. *Het eventuele bestaan van een maximumregeling inzake de onderdelen vast en tantièmes.* Deze regeling kan door de buitenstaander uitsluitend via de statuten worden achter- haald. Met betrekking tot de vaste beloningen is bekeken of de statuten een bepaald bedrag als maximum vermelden dan wel de clausele „de AvA stelt het maximum vast” hierin is opgenomen. Dit is vooral van belang indien de Raad van Commissarissen zelf de bevoegdheid heeft tot het vaststel- len van de vaste beloning, hetgeen eveneens uit de statuten is op te maken. Wat betreft de tantièmes kunnen we een onderscheid maken naar de aard van de regeling:

- wordt er een bepaald bedrag als maximum per commis- saris of voor de Raad van Commissarissen (RvC) als geheel gegeven?;
- wordt er uitsluitend een directe of indirecte relatie met de winst gelegd in de vorm van een percentage per commissaris of voor de RvC als geheel of wel voor beide?

Deze inventarisatie leverde de volgende gegevens op. Op- vallend is daarbij dat dit materiaal vrijwel uitsluitend uit de statuten is verkregen. Voor zover deze informatie uit het jaar- verslag is verkregen, is dit vermeld.

Ad 1. Additionele uitkeringen

Extra beloning voorzitter

Alhoewel mag worden aangenomen dat bij vele onderne- mingen de voorzitter een extra beloning zal genieten, ver- melden slechts 8 ondernemingen dat de voorzitter een extra beloning ontvangt. Van deze 8 vermelden er 3 (Bührmann, Internatio en Nutricia) het bedrag dat de voorzitter uit dien hoofde ontvangt. Bij Ballast Nedam, Deli en Hoogovens/

Estel is deze extra beloning gelijk aan de „normale” beloning van de andere commissarissen.

Van Berkel en VMF vermelden zonder nadere toelichting dat de voorzitter een extra beloning ontvangt. Elf onderne- mingen geven alleen de *mogelijkheid* van een extra beloning aan, terwijl 29 ondernemingen over een aanvullende belo- ning van de voorzitter geen enkele mededeling doen.

Aanwezigheid van een extra beloning aan de gedelegeerd commissaris

Van de 48 ondernemingen is Ballast Nedam de enige die de mogelijkheid tot benoeming van een gedelegeerd commis- saris uitsluit. Er zijn 29 ondernemingen waarbij een gedele- geerd commissaris benoemd *kan* worden, 18 vermelden niets. Van de bovengenoemde 29 ondernemingen zijn er 2, Deli en VMF, die een gedelegeerd commissaris in geval van benoeming een extra beloning toekennen, alhoewel niets omtrent de hoogte ervan wordt medegedeeld; 18 van deze 29 ondernemingen geven de mogelijkheid tot een extra beloning en 9 zeggen niets omtrent deze beloning.

Vergoeding kosten

Dertien van de 48 ondernemingen vermelden dat de commissarissen hun onkosten vergoed krijgen. Eén onder- neming (Pont) vermeldt de *mogelijkheid* van een onkosten- vergoeding. De resterende 34 ondernemingen vermelden niets omtrent deze vergoeding.

Commissarissenbelasting

Alhoewel de commissarissenbelasting niet meer wordt geheven, vermelden 9 ondernemingen (ACF, Deli, Gist Brocades, Koninklijke Olie, Naarden, Nijverdal, Océ Philips en VMF), dat deze voor rekening van de onder- neming zal zijn. Bij deze ondernemingen zal dus indien een belasting op de commissarissenbeloning in de toekomst wordt ingesteld, de totale netto-beloning, die ter be- schikking van de commissarissen komt, uit dien hoofde niet worden beïnvloed.

Ad 2. Een regeling betreffende gelijke beloning

Vast

Van de 46 ondernemingen, die krachtens de statuten een vaste beloning kunnen uitkeren, doen er 5 een duidelijke uit- spraak over het feit, dat iedere commissaris een gelijk deel van de totale vaste beloning ontvangt; één (ACF) doet dit in de jaarrekening, bij 4 (Bührmann, Deli, Hoogovens/Estel en Nutricia) blijkt het uit de statuten.

Tantièmes

Van de 48 ondernemingen zijn er 45, die de mogelijkheid van tantièmes kennen. Akzo vermeldt in haar jaarrekening,

dat iedere commissaris een gelijk deel van het totale tantième ontvangt, 14 anderen (ACF, Ballast Nedam, Bührmann, Deli, Elsevier, Gamma, Holec, Hoogovens/Estel, KBB, Lindeteves, Meneba, Ogem, Van Ommeren, Philips en Pont) doen dit in de statuten.

Ad 3. Maximumregeling

Vast

Zes ondernemingen kennen wat betreft de vaste beloningen een maximumregeling: Bührmann, Hoogovens/Estel, Internatio, Nutricia en Philips geven het bedrag dat iedere commissaris uit dien hoofde maximaal mag ontvangen, Bols laat de vaststelling van het maximum over aan de AvA. Voor Bols en Internatio heeft deze maximumregeling o.i. een aparte betekenis. De Raad van Commissarissen (RvC) van deze ondernemingen kan namelijk zelf de hoogte van de vaste beloning vaststellen. Daarbij zijn ze aan een maximum gebonden, dat bij Internatio door de statuten en bij Bols door de AvA wordt bepaald. Bij Bührmann, Hoogovens/Estel en Nutricia is statutair vastgelegd welk bedrag iedere commissaris uit hoofde van de vaste beloning ontvangt; deze regeling heeft dus tevens een maximum karakter. Philips stelt dat indien het tantième per commissaris lager is dan f. 10.000 dit zal worden aangevuld met een vaste beloning en wel tot een maximum van f. 10.000 per commissaris.

Tantièmes

Van de 45 ondernemingen die de mogelijkheid van tantième kennen, geven 29 inzicht in de berekeningswijze van het tantième. Het gemeenschappelijke kenmerk in de diverse berekeningsmethodes is de aanwezigheid van een bepaald, expliciet vermeld, percentage van een nader omschreven grootte die meestal in nauwe relatie tot het saldo van de WVR staat. Aldus is sprake van een relatief maximum: een „maximum” als gevolg van het vermelde percentage en „relatief” als gevolg van het winstbedrag, dat van jaar tot jaar kan fluctueren. De in onderstaande uiteenzetting voorkomende omschrijving „relatief maximum” moet dan ook op deze manier worden geïnterpreteerd.

Van de 29 ondernemingen, die een relatief maximum vermelden, zijn er 13, die tevens een absoluut plafond per commissaris kennen. Van deze 13 zijn er 10 (Akzo, Ballast Nedam, Bührmann, Elsevier, Gamma, Hoogovens/Estel, Internatio, KLM, Koninklijke Olie en Philips) die in hun statuten een maximumbedrag per commissaris vermelden 4), terwijl 3 ondernemingen (Gist Brocades, Meneba en Van Ommeren) dit bedrag door de AvA laten vaststellen. Er zijn 16 ondernemingen met uitsluitend een relatief maximum. Binnen deze groep kunnen de volgende categorieën worden onderscheiden.

- Zes ondernemingen (Deli, Holec, KBB, Lindeteves, Ogem en Pont) kennen *uitsluitend* een relatief maximum *per commissaris*. Een stijging van het winstbedrag, waaraan het tantième wordt gerelateerd, betekent derhalve een stijging van het individuele tantième.
- Bij twee ondernemingen (ACF en VMF) is naast een relatief maximum per commissaris *tevens* sprake van een relatief maximum *voor de RvC in zijn geheel*. Deze constructie heeft tot consequentie, dat het tantième per commissaris wel kan stijgen, maar begrensd wordt door het percentage dat voor alle commissarissen gezamenlijk geldt.
- Acht ondernemingen (Ahold, Van Berkel, Bredero, Desso, Hagemeyer, KNSM, Naarden en Nutricia) kennen *uitsluitend* een relatief maximum *voor de RvC*. In vergelijking met een relatief maximum per commissaris gaat van deze regeling bij een toename van het aantal commissarissen een negatieve werking uit op de hoogte van

het gemiddelde tantième. Zestien ondernemingen geven in de statuten alleen de zinsnede „er is een tantième” (of woorden van gelijke strekking). Bij deze ondernemingen is derhalve de berekeningswijze en een eventuele maximum regeling op dit punt onbekend.

Vaste en tantièmes

Bührmann, Hoogovens/Estel en Philips geven een maximum bedrag per commissaris voor de som van de vaste beloningen en de tantièmes 5). Deze bedragen zijn resp. f. 25.000, f. 30.000 en f. 40.000.

Ten slotte

Opmerkelijk is dat Bührmann wat betreft de verdergaande gegevens in haar statuten volledige informatie verstrekt in tegenstelling tot haar jaarrekeningen over 1973 en 1974, waarin geen resp. onduidelijke en onvolledige informatie wordt gegeven.

V. RESUMÉ

Het wordt degene die zich wil informeren over het onderwerp commissarissenbeloning en wat daarmee samenhangt niet altijd even gemakkelijk gemaakt:

- Artikel 7 van de WJO is een grote stap in de goede richting, maar de praktijk leert dat de formulering van de wet en de toelichting daarop nog ruimte open laat voor van elkaar afwijkende interpretatiemogelijkheden (I).
- Voorts blijkt dat vele van de 48 in ons onderzoek betrokken ondernemingen geheel of gedeeltelijk niet voldoen aan de voorschriften van artikel 7 van de WJO (I).
- Voor zover een onderneming t.a.v. artikel 7 van de WJO in gebreke blijft is raadpleging van een andere externe informatiebron — de statuten — niet altijd een afdoende oplossing (III).
- Het inzicht dat de jaarrekening geeft in de wijze van verwerking van de desbetreffende gegevens laat in een aantal gevallen te wensen over (II).
- Degene die geïnteresseerd is in gegevens die in informatief opzicht verder gaan dan artikel 7 van de WJO voorschrijft, zal althans wat de 48 betrokken ondernemingen betreft, tot de conclusie komen dat het betreffende materiaal niet altijd voorhanden en, voor zover aanwezig, niet altijd even doorzichtig is (IV).

Slotconclusie

De informatie over commissarissenbeloning vertoont wat het merendeel der onderzochte ondernemingen betreft het beeld van een legpuzzel. Afhankelijk van hetgeen men wil weten, moeten enkele tot vele stukjes informatie worden geraadpleegd, waarbij men soms moet concluderen dat een aantal stukjes ontbreekt.

A. H. E. B. Koot-du Buy
R. M. Vijn

4) Bij Hoogovens/Estel niet expliciet, maar wel af te leiden uit het vermelde bedrag aan vaste vergoeding en het vermelde maximum aan vaste vergoeding en tantièmes te zamen.

5) Internatio zou misschien tot deze groep kunnen worden gerekend; echter, de formulering van de desbetreffende statutaire bepaling is nogal onduidelijk.

Drie kostprijsuurmethoden

Een vergelijking

H. VAN FULPEN
J. HERREWIJN
F. NEUERBURG

Nu een aantal grote beleggers weigeren onder de dynamische kostprijsuurmethode in de premie-huursector woningen te bouwen, is het interessant deze dynamische methode te vergelijken met de historische en de reële kostprijsuurmethode. Drie studenten ruimtelijke economie aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam hebben voor hun doctoraalcollege „regionaal- en sociaal-economisch onderzoekingswerk” een werkstuk geschreven met als titel „Kopen of huren, een vergelijking”. Hierin is naast een berekeningsmethode voor de lastenvergelijking van een huur- en een koopwoning, aandacht geschonken aan de verschillende consequenties van deze drie kostprijsuurmethoden voor de huurder, de overheid en de exploitant. Dit laatste zal in onderstaand artikel behandeld worden*.

Drie kostprijsuurmethoden en de bijbehorende subsidie-systemen

Historische kostprijsuurmethode

Deze regeling, die gold voor zowel woningwetwoningen als particuliere huurwoningen, was van toepassing op de periode 1 januari 1968 - 1 juli 1975. Vanaf 1 juli 1975 is de dynamische kostprijsuurmethode van toepassing geworden, waarbij van 1 juli 1975 tot 1 januari 1976 als overgangssysteem tussen beide methoden gekozen kon worden.

Met gebruikmaking van deze methode werd een kostprijsuur berekend die bestond uit een constant deel, de kapitaal-kosten, en een variabel deel, de kosten voor onderhoud e.d.

Het constante deel bestond uit maximaal vier jaarlijks gelijkblijvende annuïteiten, namelijk:

- een 75-jarige annuïteit voor de grondkosten;
- een 50-jarige annuïteit voor de bouwkosten;
- een 25-jarige annuïteit voor de centrale verwarming;
- een 20-jarige annuïteit voor de liftinstallatie.

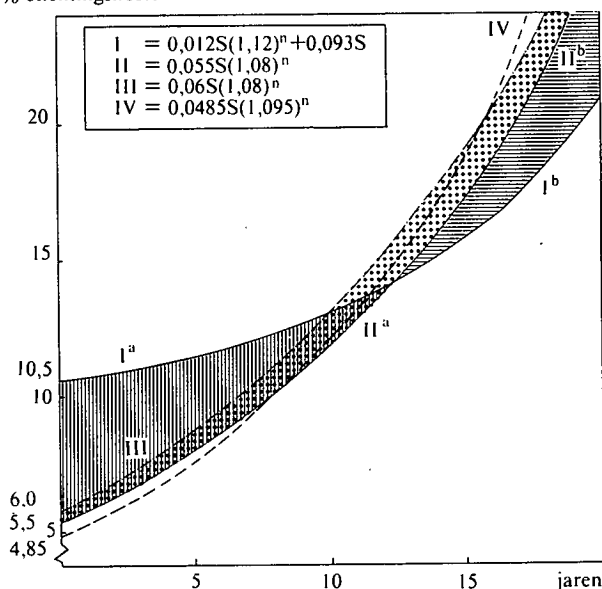
Alleen in geval van rentewijzigingen konden de annuïteiten telkens na een periode van tien jaar aangepast worden.

De posten voor onderhoud, beheer, belastingen, assurantie, huurdering, e.d. zullen, uitgaande van inflatie, jaarlijks stijgen. Het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening geeft daarom jaarlijks voor de diverse posten normen aan voor de doorberekening in de subsidie.

Om voor het grootste deel van de bevolking tot enigszins betaalbare huren te komen, gaf het rijk, onder bepaalde voorwaarden, aan de exploitant van de woning een jaarlijkse bijdrage. De aanvangskostprijsuur mocht dan maximaal 11,4% van de stichtingskosten bedragen. Daarnaast moest de woning voldoen aan bepaalde kwaliteitseisen. Zodoende wordt een deel van de kostprijsuur, die de eigenaar ontvangt, opgebracht door het rijk. Het resterende deel wordt door de bewoner als huur betaald, welke aldus sluitpost op de exploitatierekening is.

De gedachte achter dit alles was, dat de jaarlijkse verplichte huurstijgingen er voor zouden moeten zorgen dat de subsidie in ongeveer tien jaar zou worden afgebouwd (zie figuur).

Hoogte van de huren (ontvangst-, vraag- en kostprijsuur) als percentage van de stichtingskosten volgens de drie kostprijsuurmethoden in de tijd.
% stichtingskosten

- I^a = historische kostprijsuur = ontvangstuur tot en met ca. 12e jaar
- I^b = historische kostprijsuur
- II^a = vraaghur (historische methode)
- II^b = vraaghur (historische methode) = ontvangstuur na ca. 12e jaar
- II = vraaghur (dynamische methode)
- III = dynamische kostprijsuur = ontvangstuur
- IV = reële kostprijsuur = vraaghur = ontvangstuur
- I^a-II^a = subsidie historische methode
- II^b-I^b = extra winst historische methode
- III-II = subsidie dynamische methode

* Het volledige rapport is verkrijgbaar door storting van f. 15 op giro nr. 24 13 22 t.n.v. F. Neuerburg, Gragenbosch 10, Oud-Beijerland.

De hoogte van de aanvangsbijdrage was afhankelijk van de stichtingskosten en het aantal verblijfseenheden, met dien verstande dat bij hogere stichtingskosten de bijdrage lager was en dat bij meer verblijfseenheden de bijdrage hoger werd. De subsidie zorgde er voor dat de aanvangskostprijs-huur van ruim 10% van de stichtingskosten werd terugge-bracht tot een vraaghuur in het eerste jaar van ongeveer 5,5%.

Dynamische kostprijsuurmethode

Per 1 juli 1975 is de *Beschikking geldelijke steun huur-woningen 1975* in werking getreden. Dit is een subsidie-regeling die geldt voor alle nieuw te bouwen huurwoningen die voor subsidie in aanmerking komen. Het belangrijkste hoofdstuk uit deze beschikking is het tweede, dat handelt over de dynamische kostprijsuur.

De berekening van de aanvangskostprijsuur gaat nu, volgens de toelichting daarbij, plaatsvinden, „zodanig dat de contante waarde van de huur bij een bepaald veronder-steld verloop, verminderd met de contante waarde van de exploitatiekosten bij een bepaald verondersteld verloop, gelijk is aan het in de woning geïnvesteerde vermogen”. Aan de in de beschikking genoemde uitvoeringsmaatregelen is een vijf jaar lange discussie vooraf gegaan.

De eerste twee die de dynamische kostprijsuur hanteer-den waren Floor 1) en de Goederen 2). Beiden kwamen met een vrijwel identieke methode. Floor kwam echter met zijn proefschrift meer in de belangstelling. Voor de berekening ging hij uit van de volgende formule:

$$K = \frac{x}{1+r} + \frac{x(1+s)}{(1+r)^2} + \dots + \frac{x(1+s)^9}{(1+r)^{10}} + \frac{(1-v)x(1+s)^{10}}{(1+r)^{11}} + \dots + \frac{(1-v)^{n-10}x(1+s)^{n-1}}{(1+r)^n} \quad 3)$$

Hierin is:

- K = het te investeren kapitaal (= stichtingskosten).
- r = rentevoet in procenten per jaar.
- v = verouderingsvoet in procenten per jaar.
- s = gemiddelde prijsstijging van de nieuwbouw in procenten per jaar.
- n = periode van afschrijving.
- x = netto opbrengst van het eerste jaar = bruto opbrengst (dyna-mische kostprijsuur) - complementaire kosten.

In deze berekening stijgt de netto opbrengst steeds met s% per jaar ten gevolge van de inflatie die geacht wordt op te treden. Na tien jaar wordt de veroudering van de woning merkbaar, waarvoor v% per jaar wordt gerekend. Al deze ontvangsten contant gemaakt met een rentepercentage r geven een netto opbrengst van x voor het eerste jaar, die uitgedrukt staat in procenten van de stichtingskosten als we K op 100 stellen. Wordt hierbij een bedrag voor comple-mentaire kosten, zoals onderhoud, assurantie en huurder-ving, opgeteld dan resulteert de dynamische kostprijsuur. Om deze te kunnen berekenen moeten er dus veronderstel-lingen gemaakt worden ten aanzien van zeven variabelen.

In de beschikking van 1 juli 1975 zijn deze veronderstel-lingen:

1. De periode van afschrijving (n) : 50 jaar
2. Het te gebruiken rentepercentage (r) : 8,625% 4)
3. De stijging van de stichtingskosten (s) : 9,5%
4. De verouderingsvoet (vanaf het eerste jaar) : 1,5%
5. Het niveau van de complementaire kosten : 1,2% variabel
0,5% vast
6. De stijging van het variabele deel van
de complementaire kosten : 12%
7. De restwaarde van de woning : 0

Dit resulteert in een dynamische aanvangskostprijsuur van 5,9% van de stichtingskosten.

Onder de dynamische kostprijsuurmethode wordt de objectsubsidie op een andere manier berekend dan onder de historische methode. Nu wordt er voor woningen van bepaalde stichtingskosten en grootte een normhuur vast-gesteld. Het verschil tussen deze normhuur en de dyna-mische kostprijsuur wordt bijgepast in de vorm van ob-jectsubsidie, welke zodoende sluitpost op de exploitatie-rekening is (zie figuur). Ook nu is het effect dat de vraag-huur in het eerste jaar op ongeveer 5,5% van de stichtings-kosten uitkomt.

Voor de exploitant zijn bepaalde garanties geschapen. De dynamische kostprijsuurberekening gaat uit van huurstij-gingen in de loop der tijd. Deze moeten echter ook daad-werkelijk optreden wil de exploitant zijn exploitatierekening sluitend krijgen. Een nogal speculatieve daad als je dit voor 50 jaar moet voorspellen, evenals de voorspelling van de rente en de variabele kostenstijging. Besloten is dan ook om dit per 10 jaar te herzien met de mogelijkheid van een jaar-lijkse nacalculatie ten aanzien van de exploitatiekosten en de huren. Als deze anders verlopen dan voorspeld was, wordt de objectsubsidie dienovereenkomstig aangepast. Voor woningen die geen objectsubsidie ontvangen, omdat de normhuur groter dan of gelijk is aan de dynamische kost-prijsuur, en waarvan de ontwikkeling zodanig is dat in latere jaren het vastgestelde rendement niet wordt gehaald, is er de zogenaamde conditionele subsidie die de afwijking van het rendement eens in de 10 jaar bijpast.

Reële kostprijsuurmethode

Dit systeem van kostprijsuurberekening wordt, voor zo-ver ons bekend, nog nergens toegepast. Per 1 juli 1975 is in Nederland de dynamische kostprijsuurmethode, welke re-kening houdt met de geschatte ontwikkeling van opbreng-ten en kosten in de tijd, ingevoerd. Hoewel deze methode een duidelijke verbetering betekent ten opzichte van de vorige, zijn er, onzes inziens, toch nog een aantal bezwaren aan verbonden, die zo belangrijk zijn dat een verdere ver-betering van de kostprijsuurberekening zeker op zijn plaats zou zijn.

Wij dachten dat de reële kostprijsuurmethode, in Neder-land geïntroduceerd door Nierstrasz 5), aan een aantal van deze bezwaren tegemoet zou kunnen komen.

Deze methode baseert zich, zoals de naam al zegt, op reële bedragen. De gedachte is dat enerzijds de exploitant recht heeft op een waardeverste rentevergoeding voor het ter be-schikking stellen van kapitaal. Dit betekent dat de (reële) rente en aflossing volledig voor de geldontwaarding moet worden gecompenseerd. Daarnaast zal ook het onderhouds-bedrag elk jaar voor de inflatie moeten worden gecorrigeerd. Aan de andere kant is het dan noodzakelijk dat de huur ieder jaar met het inflatiepercentage zal worden verhoogd (zie figuur).

Bij deze methode zal men het inflatiepercentage jaarlijks moeten schatten.

1) Mr. J. W. G. Floor, *Beschouwingen over de bevordering van de volkshuisvesting*, Leiden, 1971.

2) A. C. de Goederen, „Economische” versus „betaalbare” huren, *ESB*, 29 juli 1970.

3) bij de historische kostprijsuurberekening was de formule als volgt:

$$K = \frac{x}{1+r} + \frac{x}{(1+r)^2} + \dots + \frac{x}{(1+r)^n}$$

4) Dit is het rendement voor juli 1975. Dit rendement is gelijk aan de trend van de gemiddelde rendementen voor vijf aflosbare staats-leningen met een resterende looptijd van 8 tot 15 jaar.

5) Drs. F. H. J. Nierstrasz, *Reële versus traditionele en dynamische kostprijsuur*, *Bouw*, 30 november 1974 en 4 januari 1975.

Op basis hiervan wordt de huur voor het komende jaar vastgesteld, waarna telkens aan het eind van elk jaar, wanneer het werkelijke inflatiepercentage bekend is, de eindafrekening volgt.

Wat is nu de hoogte van de reële rente, waar men in dit systeem mee zou moeten rekenen? Deze zal in de buurt van de 1% liggen. Dit is gebaseerd op berekeningen die, over de periode 1971-1973 voor eerste hypotheekleningen over een looptijd van vijf jaar gemeten, gemiddeld een reëel rendement van 1,1% als uitkomst hebben (5). De feitelijke ontwikkeling van de reële rente, die achteraf berekend wordt onder een systeem van nominale rente, zal een golvend verloop kennen, aangezien de hoogte van de nominale rente mede bepaald wordt onder invloed van de te schatten prijsontwikkelingen. Wordt bij een lening van te voren een reëel rentepercentage afgesproken, dan worden hiermee de risico's verbonden aan de schatting van de toekomstige prijsontwikkelingen uitgeschakeld. De reële rente kan dan ook normaal gesproken als een constante in de tijd worden gezien. De hiervoor berekende reële rente van 1,1% geeft volgens ons dan een indicatie voor de hoogte die, zowel voor de beleggers (zij beleggen immers bij die percentages) als voor de ontvangers van die gelden, maatschappelijk blijkbaar aanvaard is (6).

Bij dit systeem van kostprijshuurberekening komt men bij een reële rente van 1% tot een aanvangskostprijsuur van 4,85% van de stichtingskosten. Deze 4,85% is als volgt opgebouwd:

● reële rente per jaar	1 %
● lineaire afschrijving op de totale stichtingskosten per jaar	2 %
● inflatie 10% per jaar, wat bij een maandelijkse huurbetaling voor het eerste jaar een geldontwaardingscompensatie van 5% inhoudt	0,15%
● onderhoudskosten voor het eerste jaar	1,7 %
	<hr/>
	4,85%

De aanvangskostprijsuur van 4,85% van de stichtingskosten kan dan, zonder subsidie, direct als vraaghuur gelden, omdat deze zelfs nog lager ligt dan de normhuur bij de dynamische kostprijshuurmethode.

Gevolgen en bezwaren van de drie methoden

Aanvangskostprijsuur en huurstijging

Het eerste wat opvalt bij een vergelijking van de drie methoden zijn de verschillende aanvangskostprijsuren. Bij de historische kostprijshuurmethode lag deze op ruim 10% van de stichtingskosten, doordat geen rekening werd gehouden met de stijgende huuropbrengsten, welke uit zouden gaan boven de stijging van de complementaire kosten. Zou met deze toekomstige huurverhogingen volledig rekening gehouden worden, dan kan hieruit een lagere aanvangskostprijsuur resulteren ($\pm 6\%$). In de tijd zal deze dynamische kostprijsuur echter een stijgend verloop moeten vertonen. Inclusief de veronderstelde stijging van de complementaire kosten is dit stijgingspercentage dan gelijk aan de veronderstelde huurstijging. De aanvangskostprijsuur van de reële methode komt nog lager uit dan die van de dynamische methode. Hierbij moet dan wel aangetekend worden dat nu de huurstijging hoger is, daar zij gelijk is aan het inflatiepercentage. De vraag is echter of het lagere stijgingspercentage voor de dynamische methode bij een blijvend hoger (bouw-) inflatiepercentage dan de huurstijging wel te handhaven is. Als dit zo is, dan zijn de woonlasten onder dit reële systeem in het begin dus lager en later hoger dan bij de dynamische methode. Dit sluit onzes inziens beter aan bij de te verwachten inkomensontwikkeling.

Extra winst

Bij de berekening van de historische kostprijsuur gaat

men uit van in de tijd gelijkblijvende kosten en ontvangsten (Hierbij is even afgezien van de stijging van het variabele deel omdat deze direct gerelateerd is aan de stijging van de uitgaven). De feitelijke situatie is echter, dat na ongeveer tien jaar de ontvangsten stijgen als gevolg van de, ook na die tijd optredende, nu echter niet meer verplichte, jaarlijkse huurverhogingen. Hierdoor ontstaat er een extra winst voor de exploitant ($II^B - I^B$ in de figuur). Onder zowel de dynamische als de reële kostprijshuurmethode treden deze extra winsten in principe niet op, doordat alle huurstijgingen in de berekening zijn opgenomen.

Subsidie

Omdat onder de historische kostprijshuurmethode de aanvangskostprijsuur uitkwam op ruim 10% van de stichtingskosten zag de overheid zich genooddacht de eerste jaren de huurder tegemoet te komen met een hoge, aflopende, objectsubsidie ($I^A - II^A$ in de figuur). Omdat de aanvangskostprijsuur onder de dynamische methode daalde tot circa 6% van de stichtingskosten konden deze hoge subsidiebedragen bijna geheel vervallen. Het bezwaar is, dat nu de objectsubsidie in principe over de totale levensduur hetzelfde, stijgende, verloop kent als de normhuur en de dynamische kostprijsuur ($III - II$ in de figuur). De vraag is of, gezien de financiële consequenties voor de overheid op lange termijn, het misschien ook in dit geval niet verstandig zou zijn de subsidie af te bouwen. Omdat bij de reële kostprijshuurberekening een veel lager aanvangskostprijsuurniveau ontstaat, kan de objectsubsidie hier geheel vervallen. Dat in individuele gevallen een behoefte aan subsidie zal blijven bestaan is duidelijk. Hiervoor is echter de individuele huursubsidie de aangewezen vorm.

Financiering

Door de lagere aanvangskostprijsuur bij de dynamische methode kan er een financieringsprobleem voor de exploitant ontstaan, omdat zijn uitgaven in de eerste jaren op het oude peil blijven, daar de meeste leningen op vaste annuïteitsbasis worden afgesloten, en zijn inkomsten voor een deel naar de toekomst verschoven zijn. Het gevolg is dat de schuld in de eerste jaren zelfs zal toenemen. Voor woningbouwcorporaties die bouwen met behulp van rijksleningen is dit niet zo'n probleem gezien de „rekening-courant” verhouding met het rijk, die de extra schuld als het ware gewoon bijschrijft. Leent men echter op de kapitaalmarkt dan treden wel moeilijkheden op.

Een mogelijke oplossing hiervoor zou zijn een lening met een oplopende annuïteit, welke een zelfde verloop kent als de huur. Om tegemoet te komen aan dit financieringsprobleem mag de exploitant onder de dynamische methode zijn rendement met 1% verhogen door, na de berekening van de objectsubsidie, de normhuur met 0,5% te verhogen.

Onder de reële methode treedt een groter liquiditeitsprobleem op dan onder de dynamische, omdat de huren nu in het begin minder hoog zijn. Was daar een lening met oplopende annuïteit een oplossing, hier is dat de indexlening. Dit is een lening met een reële rentevoet, waarbij alle rente- en aflossingsbedragen worden gecorrigeerd voor de over de betreffende periode optredende inflatie. De overblijvende schuld heeft in dit geval eenzelfde verloop; ook zij

6) In tijden van langdurige economische achteruitgang zou men kunnen denken aan een van overheidswege dwingend op te leggen reële rente van 0%, of misschien zelfs nog lager. Waarom zou in een tijd waarin lonen, winsten en andere vergoedingen reëel achteruitgaan de woningexploitant en -belegger daarvan gevrijwaard moeten blijven?

wordt steeds voor de inflatie geïndexeerd. Op de discussie over de voor- en nadelen van indexeringen gaan we hier niet verder in.

Vermogenswinst bij afstoting

Iets dat niet onvermeld mag blijven is de aanzienlijke vermogenswinst die, onder de historische methode, optreedt bij tussentijdse afstoting. De afstoting kan, blijkens de praktijk, het beste geschieden na zo'n 10 tot 20 jaar, omdat de economische veroudering op dat moment nog vrij gering is. Daar komt bij dat de onderhoudskosten in die periode sterk toenemen. Zoals gezegd loopt onder de dynamische methode de schuld eerst op om daarna in versneld tempo te worden afgelost. Uit berekeningen in de nota *Huur- en Subsidiebeleid* blijkt dat bij de huidige veronderstellingen de schuld in het drieëntwintigste jaar is opgelopen tot ruim het tweevoudige van het aanvangsbedrag. Dit betekent dat de vermogenswinst voor de belegger bij tussentijdse afstoting nu veel geringer is en pas veel later van enige omvang zal zijn.

Onder de reële methode zal de vermogenswinst bij een nominale geldlening geringer zijn dan onder de dynamische methode, omdat de schuldenlast de eerste jaren hoger oploopt. De netto huuropbrengsten zijn hier namelijk in het begin lager. Ook wanneer er met indexeringen gewerkt wordt blijft vermogenswinst mogelijk, maar dan alleen wanneer de stijging van de stichtingskosten minus het verouderingspercentage groter is dan het inflatiepercentage.

Uiteenlopen van de huren

Een ander niet onbelangrijk bezwaar van de historische kostprijshuurmethode is het feit dat de huren van oude en nieuwe woningen, de kwaliteit daarbij in aanmerking nemende, sterk uiteenlopen. Enerzijds wordt dit veroorzaakt doordat de stichtingskosten sneller stijgen dan de huren. De huren van nieuwbouwwoningen zijn namelijk rechtstreeks afhankelijk van de stichtingskosten en zullen daarom hoger zijn dan de huren van vergelijkbare bestaande woningen. Anderzijds kunnen de huren van bestaande woningen achterblijven omdat er na het afbouwen van de subsidie geen verplichte huurverhogingen meer zijn. Deze geringere huurverhoging heeft dan wel tot gevolg dat de extra winst voor de exploitant lager uitvalt (In de figuur kent II^B dan een minder stijl verloop).

Belangrijk bij de dynamische methode is, dat, door de verplichte huurverhogingen over de gehele levensduur, de huren van woningen van gelijke kwaliteit, in principe, nauwelijks meer uiteen zullen lopen. Het uiteenlopen zal nog wel voorkomen als de feitelijke stijging van de stichtingskosten groter is dan de feitelijke stijging van de huren en de veroudering te zamen.

Eenzelfde redenering geldt ten aanzien van het uiteenlopen van de huren onder de reële methode. Alleen wanneer de stijging van de stichtingskosten minus het verouderingspercentage groter is dan die van de inflatie zal dit nog optreden. Het verschil met de dynamische kostprijshuurberekening is, dat daar de huurstijging veelal lager is dan het inflatiepercentage.

Kwaliteitsvijandige subsidie

Bovendien willen we nog wijzen op het kwaliteitsvijandige karakter van het huur- en subsidiesysteem onder de historische kostprijshuurmethode. Bij hogere stichtingskosten treedt namelijk naast een verhoging van de historische kostprijsuur een verlaging van de subsidie op. Om de vraaghuur zo laag mogelijk te houden zal men dan de woning zoveel mogelijk „uitkleden”. Wij vragen ons af of dit euvel niet verholpen had kunnen worden door een kwaliteitscorrectie op de stichtingskosten toe te passen, in die zin dat men

uitgaven voor bepaalde kwaliteitsverbeteringen af had mogen trekken van de stichtingskosten, zodat in ieder geval een verlaging van de subsidie achterwege was gebleven.

Het huur- en subsidiesysteem is onder de dynamische methode, door de veranderde opzet, minder kwaliteitsvijandig. De hierboven genoemde kwaliteitscorrectie is overigens nog steeds aanbevelenswaardig. Door het wegvallen van de objectsubsidie wordt bij de reële methode een in de stichtingskosten tot uitdrukking komende kwaliteitsverbetering niet meer dubbel aan de huurder doorberekend.

Prognoseproblemen

Ten slotte is, volgens Floor, één van de grootste bezwaren van de dynamische kostprijshuurmethode dat voor de waarde van de toekomstige offers een beroep moet worden gedaan op een prognose met betrekking tot het toekomstige verloop van de variabelen. Voor de exploitant speelt dit minder dan voor de huurder en de overheid, omdat hij een rendementsgarantie heeft. De huurder heeft als „garantie” een huurstijging, en mocht deze achterblijven bij de veronderstelde, dan wordt de overheid geconfronteerd met een grotere stijging van de object-subsidie. Bij de reële kostprijshuurmethode is het bezwaar van de lange-termijnprognoses volledig verdwenen. Gezien de problemen die nog steeds bij het maken van een juiste schatting voor een wat langere periode optreden, is dit geen onbelangrijk voordeel.

Conclusie

De historische kostprijshuurmethode bood, vanwege het niet rekening houden met stijgende huuropbrengsten, de mogelijkheid om naast het gewone rendement een extra winst en, bij afstoting, een vermogenswinst te maken. Bij de dynamische methode, die rekening houdt met inflatie, geniet de exploitant deze extra opbrengsten niet meer, maar daar staat tegenover dat hem over de gehele exploitatieperiode een rendementsgarantie wordt geboden. De risico's van de exploitant zijn daarmee grotendeels verplaatst naar de overheid, die er daarom bij gebaat is dat de veronderstelde huurstijging wordt gehaald. Gezien de weigering van de beleggers om onder de huidige methode in premie-huurwoningen te beleggen is een rendementsgarantie van zo'n 8,5% blijkbaar niet voldoende.

Daarbij komt vaak het argument naar voren dat de lagere aanvangshuren de eerste jaren een lager rendement opleveren, zodat in feite een schuldvergroting ontstaat. Hier staat echter een vermeerdering van het vermogen tegenover, die deze schuldvergroting ruimschoots goed maakt. Het argument dat men dan vanwege de schuldvergroting, nog met een financieringsprobleem blijft zitten is onzes inziens niet helemaal terecht. Men investeert hier in een economisch goed, dat gedurende 50 jaar stijgende ontvangsten garandeert. Bedrijfseconomisch is het dan zeker wel verantwoord daar gedurende een aantal jaren geld in te investeren, als er van overheidswege een gemiddeld rendement van ongeveer 8,5% over de gehele exploitatieperiode gegarandeerd is.

Al deze problemen worden vermeden, indien men de reële kostprijshuurmethode, gekoppeld aan een systeem van indexeringen, invoert. De risico's van inflatie zijn verdwenen omdat gerekend wordt met reële grootheden. Naast de reeds genoemde voordelen voor huurder, exploitant en overheid, is een belangrijk bijkomend voordeel dat verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen nu waardevast kunnen beleggen. Hierdoor is het mogelijk zonder extra risico's, verband houdend met een wisselend inflatiepercentage, waardevaste uitkeringen te garanderen.

**H. van Fulpen
J. Herrewijn
F. Neuerburg**

Een jaar dialoog tussen Noord en Zuid

PROF. DR. H. C. BOS

Een jaar is verstreken sinds de Zeven-de Speciale Zitting van de Algemene Vergadering der Verenigde Naties gewijd aan ontwikkeling en een nieuwe internationale economische orde te New York werd gehouden 1). Deze conferentie eindigde, in de woorden van minister Pronk, in een „commitment to commit”, een bereidheid tot (voor sommige geïndustrialiseerde landen eerder een geen bezwaar maken tegen) het plegen van verder internationaal overleg en evt. het maken van afspraken over een brede reeks van onderwerpen die in de eindresolutie van de conferentie zijn vastgelegd 2).

In het afgelopen jaar heeft dit overleg plaatsgevonden, met name in Nairobi (UNCTAD IV), in Parijs (Conferentie over Internationale Economische Samenwerking, CIES), in Kingston (Jamaica), over het internationale monetaire stelsel in het kader van het IMF, en tot op zekere hoogte ook in Genève op de Wereldwerkgelegenheidsconferentie van de ILO 3). Deze conferenties zijn, zoals te verwachten was, geen eindpunten geworden, maar tussenschappen in het internationale onderhandelingsproces. UNCTAD IV leidde tot nieuwe afspraken voor overleg, een „commitment to negotiate” (Pronk), de Parijse Noord-Zuid-dialoog, met het zwaartepunt op het energievraagstuk, is halverwege en verkeert in een impasse. De conclusies van de ILO-Conferentie hebben ten dele een zekere vrijblijvendheid, omdat zij de doeleinden en de aard van de ontwikkelingsstrategie betreffen, die in de eerste plaats van binnenlandse aard zijn. Slechts het monetaire akkoord van Jamaica betekent een voorlopig einde van de discussie over de hervorming van het internationale geldstelsel. Hierbij heeft de positie van de ontwikkelingslanden echter niet centraal gestaan, maar algemene vraagstukken, zoals het wisselkoersstelsel, de rol van het goud en de beheersing van de internationale liquiditeiten 4). Voor de ontwikkelingslanden is slechts van rechtstreeks belang een beperkte vergroting van hun aandeel in de stemmen en de middelen van het fonds en de instelling van een IMF Trust Fonds

dat concessionele leningen kan verschaffen aan de armste ontwikkelingslanden.

Het meest relevant voor het overleg tussen de geïndustrialiseerde en de ontwikkelingslanden zijn in het afgelopen jaar geweest UNCTAD IV en CIES, waarvan de agenda's, met uitzondering van het energievraagstuk, elkaar sterk overlappen. Gezien de beslotenheid van de Parijse dialoog en het feit dat tot heden de besprekingen daar hoofdzakelijk gewijd zijn geweest aan het vastleggen van de feitelijke situaties, problemen en middelen, zal het volgende zich beperken tot een bespreking van de belangrijkste onderwerpen van UNCTAD IV 5).

UNCTAD IV

UNCTAD IV is door ontwikkelingslanden systematisch en grondig voorbereid, eerst in regionale conferenties en vervolgens in een ministeriële bijeenkomst van de Groep van 77 in Manilla in februari 1976. Deze laatste heeft geleid tot de Verklaring en het Actieprogramma van Manilla, een omvangrijk document dat als basis heeft gediend bij de onderhandelingen in Nairobi. Verschillen in opvattingen en belangen tussen ontwikkelingslanden onderling, bijv. tussen voorstanders van een ambitieuze en harde aanpak en gematigden, tussen olieproducerende en olie-importerende landen, tussen de APC-landen (van de EG) en de overige, tussen land- en zeestaten enz., hebben hen niet verhinderd zich te verenigen op basis van gemeenschappelijke voorstellen en ook bij de onderhandelingen de eenheid te bewaren. Verscheidenheid sluit ook hier de eenheid niet uit 6). Tussen de geïndustrialiseerde landen is er nog minder van eensgezindheid sprake geweest dan op de 7de speciale VN-zitting. Amerikaanse voorstellen, vermeld in de toespraak van minister Kissinger, met nieuwe elementen (o.a. de oprichting van een Internationale Bank voor Natuurlijke Hulpbronnen ter financiering van grondstoffenontwikkeling en van een

Internationaal Industrialisatie Instituut voor de ontwikkeling van industriële technologie voor ontwikkelingslanden) kregen nauwelijks aandacht, kennelijk omdat zij heengingen langs datgene wat de ontwikkelingslanden voor de conferentie als het belangrijkste beschouwen, het geïntegreerde grondstoffenprogramma en het schuldenvraagstuk. De Oosteuropese landen speelden ook nu bij onderhandelingen geen wezenlijke rol 7).

Zoals langzamerhand gebruikelijk is, het, niet te elfder ure, maar om vijf over twaalf, met veel inspanning op het hoogste niveau gelukt formuleringen te vinden voor conclusies waarop de conferentie zich heeft kunnen verenigen en die de basis verschaffen tot voortzetting van de discussie. Deze resultaten van UNCTAD IV zijn in een 12-tal resoluties vastgelegd, die betrekking hebben op alle besproken onderwerpen.

Geïntegreerd grondstoffenprogramma

Centraal heeft op de conferentie gestaan het z.g. geïntegreerde grondstoffenprogramma en daarvan in het bij-

1) Voor een overzicht van hetgeen voorafging aan de 7de Speciale Zitting, zie *Ontwikkelingskroniek* in *ESB* van 27 augustus 1975.

2) De resultaten van de 7de Zitting zijn o.a. besproken in *Internationale Spectator*, december 1975.

3) Voor een overzicht van de voorstellen voor deze conferentie, zie *Ontwikkelingskroniek* in *ESB* van 2 juni 1976.

4) Over de onbevredigende afloop van de monetaire discussie, zie Tom de Vries, Jamaica, or the non-reform of the international monetary system, *Foreign Affairs*, april 1976, blz. 577-605. Voor een kortere beschouwing van dezelfde auteur, zie zijn bijdrage in *Internationale Spectator*, augustus 1976.

5) Een overzicht van de eerste zittingen van CIES is gegeven in *Internationale Samenwerking*, 1976, nummer 4.

6) Voor de afwijkende waardering van deze feiten, zie de bijdrage van Prof. Dr. F. van Dam in *ESB* van 30 juni 1976.

7) Roemenië werd in Manilla tot de Groep van 77 toegelaten, maar blijft ook tot de (communistische) D-groep behoren.

zonder de instelling van een gemeenschappelijk fonds voor de financiering van internationale grondstoffenvoorraden. Zoals bekend is het programma, in 1974 door het UNCTAD-secretariaat geformuleerd en sindsdien uitgewerkt, een samenhangend geheel van voorstellen dat diverse doeleinden kent, die thans opnieuw weer zijn vastgelegd. Deze doeleinden betreffen:

- a. het vermijden van buitensporige grondstoffenprijsschommelingen;
- b. het verbeteren en handhaven van het reële inkomen van individuele ontwikkelingslanden door toenemende exportopbrengsten en stabilisatie van die opbrengsten, met name uit grondstoffen;
- c. verbeterde toegang tot markten;
- d. diversificatie (verbreding) van de productie in ontwikkelingslanden, mede door verwerking van grondstoffen door die landen;
- e. grotere concurrentiekracht van natuurlijke producten t.o.v. synthetische;
- f. betere marktstructuur en grotere deelname in afzet-, distributie- en transportsystemen voor de ontwikkelingslanden bij de export van hun grondstoffen.

De internationale maatregelen die daartoe worden aanbevolen omvatten o.a. het opzetten van internationale grondstoffenvoorraadregelingen (buffervoorraadovereenkomsten), gecombineerd met prijsregelingen, waarbij de voorraden op gecoördineerde wijze beheerd en uit een gemeenschappelijk fonds gefinancierd moeten worden; multilaterale lange-termijnkoop- en verkoopverplichtingen, verruiming van compensatoire financieringsfaciliteiten, multilaterale handelsmaatregelen e.a.

Uit het voorgaande blijkt dat kortetermijnprijsstabilisatie niet het enige of zelfs niet het belangrijkste doel van het grondstoffenprogramma en van de buffervoorraadovereenkomsten is. Verbetering van de trend in prijs- en opbrengstontwikkeling voor afzonderlijke producten en voor de totale exportopbrengst zijn, naast stabilisatie daarvan, de centrale doeleinden van het programma. De vaststelling van de prijzen moet daartoe bijdragen, zoals blijkt uit de volgende overeengekomen formulering van de eisen waaraan de grondstoffenprijzen moeten voldoen. De prijzen moeten:

- a. lonend en rechtvaardig voor producenten en billijk voor consumenten zijn;
- b. rekening houden met wereldinflatie en veranderingen in de wereld-economische en monetaire situaties;
- c. evenwicht tussen aanbod en vraag bevorderen bij een zich uitbreidende wereldgoederenhandel.

Het is inderdaad een fraaie formulering, maar het zal geen kleinigheid zijn, indien het zelfs al mogelijk is, prijzen

vast te stellen voor individuele grondstoffen die voldoen aan eisen van markt-evenwicht, indexatie, conjunctuuron-gevoeligheid en rechtvaardigheid voor producent en consument.

Het geïntegreerde grondstoffenprogramma beoogt rekening te houden met de belangen van de ontwikkelingslanden voor een 18-tal grondstoffen, een lijst die overigens niet als uitputtend beschouwd mag worden. Volgens vroegere studies van het UNCTAD-secretariaat komt slechts een 10-tal grondstoffen voor de vorming van internationale buffervoorraden in aanmerking (suiker, koffie, cacao, thee, katoen, jute, harde vezels, rubber, koper en tin). Voor de andere grondstoffen zouden andersoortige internationale overeenkomsten (quotastelsels, lange-termijnleveringsverplichtingen enz.) afgesloten kunnen worden. Deze kunnen, evenals in het verleden, ook gecombineerd worden met buffervoorraadregelingen.

Bij het beoordelen van deze voorstellen moeten verschillende aspecten ervan worden onderscheiden. Stabilisatie van korte-termijnprijsschommelingen door middel van buffervoorraden ontmoet in het algemeen, ook bij de grote industriële landen, weinig bezwaren. Ook minister Kissinger heeft in Nairobi

Deze rubriek wordt verzorgd door het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam en de afdeling Balanced International Growth van het Nederlands Economisch Instituut.

buffervoorraden als een mogelijk en nuttig middel tot matiging van kortetermijnprijsschommelingen erkend. Deze instemming geldt ook nog, zij het al minder algemeen, wanneer bij de stabilisatie rekening wordt gehouden met een natuurlijke trendmatige prijsstijging. Grote bezwaren ontmoet echter het gebruik van prijsregelingen om dalende of zwakke prijstrends in voor ontwikkelingslanden gunstige richting te beïnvloeden. Daarbij komt namelijk de vraag aan de orde of hierdoor niet de gewenste wijzigingen in de productiestructuur van de ontwikkelingslanden zullen worden belemmerd. De gevolgen van de prijssteun voor landbouwproducten binnen de EG zijn hierbij een waarschuwend voorbeeld.

Een volgende vraag is wat de gevolgen zijn, wanneer bij het vaststellen van een normatieve trendmatige prijsontwikkeling niet alleen met de nominale exportprijs, maar op de reële prijs zou worden gelet door rekening te houden met het invoerprijspeil. Dit laatste voert derhalve een element van exportprijsindexatie in. Er is een toenemend begrip van westerse landen voor de gevolgen van een stijgend invoerprijspeil voor de ontwikkelingslanden als gevolg van de wereldinflatie. De vraag is echter

of een indexatieregeling, indien al praktisch uitvoerbaar (ook het UNCTAD-secretariaat uit zich daarover terughoudend), voldoende voordelen voor de ontwikkelingslanden als geheel zal opleveren. Een complicerende omstandigheid bij grondstoffenregelingen die bedoeld zijn uitsluitend ten bate van ontwikkelingslanden te werken is het feit dat niet al deze landen uitsluitend als exporteur van grondstoffen en importeur van industriële producten in handelsrelaties met alleen ontwikkelde landen optreden. Olie is niet het enige (maar wel het belangrijkste) voorbeeld van een grondstof waarvan sommige ontwikkelingslanden als exporteur en andere als importeur optreden. Dit geldt ook voor andere primaire producten, met name tropische voedselproducten. De effecten van relatieve prijsverhogingen van grondstoffen zullen derhalve veelal niet de ruilvoet voor alle ontwikkelingslanden verbeteren, maar alleen die voor de producenten van de betrokken grondstoffen en die van importerende landen benadelen. Een verdere complicatie is het feit dat voor sommige producten ook ontwikkelde landen belangrijke producenten en exporteurs zijn. Een en ander maakt indexatieregelingen, al dan niet in het kader van grondstoffenovereenkomsten, een moeilijk doorzichtige zaak, over de gevolgen waarvan meer inzicht zou moeten bestaan alvorens zij als bruikbaar zouden kunnen worden aanvaard 8).

Het bovenstaande betekent niet dat het geïntegreerde grondstoffenprogramma geen positieve functie kan vervullen, maar wel dat het hanteren van prijsregelingen in het kader van dat programma als een middel tot verbetering van de ruilvoet en de exportopbrengsten voor de ontwikkelingslanden slechts beperkt kan zijn. Een dergelijke verbetering zal in de eerste plaats door structurele produktiewijzigingen in de ontwikkelingslanden bereikt moeten worden, hetgeen overigens ook in het UNCTAD-programma wordt erkend door de nadruk te leggen op diversificatie van de productie- en handelsstructuur.

In Nairobi betrof de discussie niet alleen de wenselijkheid van individuele grondstoffenovereenkomsten, maar ook de geïntegreerde aanpak ervan met een gemeenschappelijk financieringsfonds dat, waarschijnlijk ook uit onderhandelingsoverwegingen, als het integrerende element van het grondstoffenprogramma werd beschouwd. De meeste grote westerse landen waren sterk gereserveerd of negatief over deze voorstellen. Zestien westerse landen stemden met het grondstoffenprogramma in.

8) Zie ook Angus Hone, *Indexation: some problems*, *IDS-Bulletin*, vol. 7, no. 4.

Overeenstemming werd bereikt over het volgende tijdschema voor getrapte onderhandelingen over individuele grondstoffenovereenkomsten en het gemeenschappelijke financieringsfonds:

1. na 1 september 1976 zullen door UNCTAD voorbereidende bijeenkomsten voor internationale onderhandelingen over individuele produkten worden bijeengeroepen die voor februari 1978 hun werk zullen moeten voltooien;
2. waar vereist, zal elk van deze voorbereidende bijeenkomsten gevolgd worden door onderhandelingsconferenties, die vóór eind 1978 moeten worden afgesloten;
3. vóór maart 1977 zal een onderhandelingsconferentie over een gemeen-

schappelijk fonds bijeen worden geroepen;

4. deze conferentie zal worden voorafgegaan door voorbereidende bijeenkomsten die o.a. zullen moeten bespreken de doeleinden van het fonds, financieringsbehoeften en -bronnen, werkwijze en besluitvorming.

Er is derhalve voorlopig voldoende werk aan de vergadertafels.

Compensatoire financiering

Compensatoire financiering (het geven van leningen of schenkingen wanneer de opbrengst van het pakket

van alle of geselecteerde exportprodukten buiten toedoen van het exporterende land achterblijft bij een als normatief beschouwde normale waarde) vormt een onderdeel van het geïntegreerde grondstoffenprogramma, maar kan ook als een financieringsmaatregel worden beschouwd. Het UNCTAD-secretariaat ziet compensatoire financiering als onderdeel van het grondstoffenprogramma slechts als een residueel of ondersteunend element, dat dient om soelaas te bieden in die gevallen dat maatregelen om prijzen te stabiliseren of te steunen niet effectief genoeg zijn, of niet voor alle landen van belang zijn, omdat zij geen belangrijke grondstofexporteurs zijn.

Het is de vraag of met deze visie vol-

De **Centrale Rabobank** vraagt voor de activiteit **Informatieverzorging**, die deel uitmaakt van haar Directoraat Budgettering en Informatie, een

bedrijfseconoom

De taak omvat het in overleg met de gebruikers opstellen van een nieuw geïntegreerd informatiesysteem. Voor een goede vervulling van de functie achten wij noodzakelijk:

- doctoraal bedrijfseconoom;
- goede contactuele eigenschappen;
- uitstekende redactionele vaardigheden.

Ervaring op het gebied van informatiestromen en -verwerking in een groot bedrijf is gewenst, doch niet noodzakelijk. Leeftijd: circa 30 jaar.

De standplaats is **Utrecht**.

Een psychologisch onderzoek maakt deel uit van de sollicitatieprocedure. Voor meer informatie over de functie kunt u contact opnemen met het hoofd van bovenvermeld directoraat, drs. H. J. C. Baken R.A. tel. (030) 362392.

Uw schriftelijke sollicitatie wordt gaarne ontvangen door de Centrale Rabobank, Personeelsvoorziening, St. Jacobsstraat 30 te Utrecht, onder vermelding van nr. S. 412.

Rabobank

geld en goede raad

doende recht wordt gedaan aan de betekenis die een compensatoir financieringsmechanisme voor de ontwikkelingslanden kan hebben. Het is juist dat een dergelijk mechanisme niet beschouwd kan worden als een vervangingsmiddel voor (een reeks van) individuele grondstoffenovereenkomsten, zoals soms wordt gesuggereerd. Stabilisatie van de koopkracht via compensatoire financiering laat de prijs- en hoeveelheidsschommelingen voor individuele produkten onaangetast, waardoor de labiliteit op de grondstoffenmarkten blijft bestaan en haar versturende werking op de produktieplanning blijft behouden. Anderzijds zal ook bij effectief werkende, prijsstabiliserende goederenovereenkomsten niet altijd stabilisatie van de exportopbrengst kunnen worden bereikt, omdat stabilisatie van prijzen niet altijd die van hoeveelheden inhoudt, bijv. bij oogstschommelingen. Compensatoire financiering moet daarom als een volwaardig middel, complementair aan individuele grondstoffenovereenkomsten worden beschouwd, waarover gelijktijdig naast de voorstellen over buffervoorraden en een gemeenschappelijk fonds zou kunnen worden onderhandeld 9).

Het IMF kent reeds sedert 1963 een compensatoire financieringsfaciliteit. Hoewel de bepalingen daarvan voor het laatst in december 1975 werden herzien en geliberaliseerd, zijn de voorwaarden voor deze faciliteit vrij strikt. Trekkingen op het fonds zijn bijv. gebonden aan het quotum van het betrokken land, hetgeen veelal slechts een gedeeltelijke financiering van een exportterugval toelaat. In het Manilla Actieprogramma wordt daarom een reeks van nieuwe liberalisaties in de IMF-faciliteit voorgesteld. In de resultaten van UNCTAD IV vindt men hierover echter niets terug.

Een compensatoire financieringsregeling biedt mogelijkheden om desgewenst elementen van globale indexatie (die niet de hierboven genoemde bezwaren heeft) en van overdracht van reële middelen aan de armste landen in te bouwen. Dit eerste kan plaatsvinden door bij de berekening van de exportterugval rekening te houden met veranderingen in het invoersprijspeil, het tweede door aan deze landen schenkingen i.p.v. leningen te verstrekken.

Een laatste te vermelden reden waarom meer intensieve aandacht voor compensatoire financiering aanbeveling verdient, is het feit dat belangrijke industriële landen, zoals de Verenigde Staten, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, zich voorstanders van dit systeem hebben getoond. Het Stabex-systeem voor de APC-landen van de EG, dat overigens geografisch, naar goederenpakket en naar financiële middelen van beperkte draagwijdte is, kan ver-

dere ervaring verschaffen in de werking van een sterk verruimde IMF compensatoire financieringsfaciliteit. Indien men het IMF uitsluitend moet zien, zoals het zelf doet, als een monetaire instelling die tot taak heeft korte-termijnbetalingsbalansschommelingen op te vangen, dan moet eerder aan het verschaffen van faciliteiten buiten het IMF om gedacht worden.

Schuldenvraagstuk

Een ander kernvraagstuk dat op UNCTAD IV aan de orde is geweest, betreft het schuldenvraagstuk. De toenemende schuldenlast van de ontwikkelingslanden is geen nieuw verschijnsel. Het vraagstuk is echter wel urgenter geworden als gevolg van de betalingsbalansmoeilijkheden waarin tal van olieimporterende ontwikkelingslanden zijn gekomen door de olieprijsverhoging (in totaal een extra-last van \$10 mrd.), de recessie in de industriële landen, daling van grondstoffenprijzen en een gestegen invoerprijspeil veroorzaakt door de wereldinflatie (een keerzijde hiervan is overigens dat deze inflatie de reële schuldenlast vermindert). Een verschilpunt in de opvattingen van de Groep van 77 en de (meeste) ontwikkelde landen is, of het schuldenprobleem door de genoemde oorzaken als een algemeen ontwikkelingsvraagstuk moet worden beschouwd, waarvoor tenminste voor de armste landen algemene regels of procedures voor schuldenverlichting moeten gelden, dan wel voor elk land afzonderlijk regelingen moeten worden getroffen.

Een complicatie van het vraagstuk is dat de particuliere schuldenlast van sommige landen sterk is toegenomen. De genoemde betalingsbalansmoeilijkheden hebben tal van minder arme landen ertoe gebracht een beroep te doen op internationale particuliere kapitaalmarkten. Algemene herfinanciering van schulden of kwijtschelding zou de kredietwaardigheid van landen, die op particuliere kapitaalmarkten lenen, aantasten.

In het Manilla Actieprogramma is een reeks van voorstellen ter verlichting van het schuldenvraagstuk opgenomen. Zij houden o.a. in verlichting van officiële bilaterale schuld door uitsstel, kwijtschelding van rente en/of hoofdsombetaling, met volledige kwijtschelding voor de armste landen; verstrekken van programmahulp door multilaterale instellingen minstens gelijk aan de schuldendienst (aflossingen en interest) t.o.v. deze instellingen; consolidatie van de commerciële schulden en herfinanciering over een periode van ten minste 25 jaar; het bijeenroepen van een schuldenconferentie onder auspiciën van UNCTAD. Geen van deze voorstellen van de Groep van 77

is haalbaar gebleken. Ook in het Parijse Noord-Zuid-overleg vormt de aanpak van het schuldenvraagstuk één van de struikelblokken. Voorlopig wordt dus voortgegaan op de weg van individuele ad-hoc-regelingen. Aan de bespreking van andere monetaire en financiële onderwerpen is UNCTAD IV niet toegekomen.

Slotopmerkingen

Bespreking van de andere agendapunten van UNCTAD IV moet hier achterwege blijven. Zij zijn alle belangrijk, maar hebben in Nairobi minder in de belangstelling gestaan of hun bespreking heeft weinig concrete resultaten opgeleverd. Zij zullen in de toekomst onderwerp van studie, bespreking en onderhandeling blijven, zoals: uitbreiding en diversificatie van de uitvoer van eindprodukten en halfabrikaten uit ontwikkelingslanden; multilaterale handelsbesprekingen; overdracht van technologie, met name de formulering van een gedragscode hiervoor; bijzondere steun aan de minst-ontwikkelde, insulaire en van de zee afgesloten ontwikkelingslanden; bevordering van economische samenwerking tussen ontwikkelingslanden.

Voor de naaste toekomst lijkt hetgeen op de CIES te Parijs wordt bereikt van het meeste belang voor de onderlinge relaties tussen Noord en Zuid. Gezien de ervaringen, ook in Nairobi, mag men daarvan geen hoge verwachtingen hebben. De afspraken van Nairobi beïnvloeden ook dit Parijse overleg. Op grondstoffengebied zal daar dus weinig resultaat verwacht kunnen worden.

Voor 1977 zal het afgesproken UNCTAD-grondstoffenoverleg de aandacht vragen en de multilaterale handelsbesprekingen in het kader van GATT (Tokio-ronde) moeten dan tot een afsluiting komen. Voortgang bij deze laatste besprekingen, evenals overigens ook bij andere, wordt voor een belangrijk deel opgehouden door de komende verkiezingen in de Verenigde Staten, en in mindere mate door die in Japan en West-Duitsland.

Te verwachten valt dat de ontwikkelingslanden hun onderlinge samenwerking zullen blijven benadrukken. Dit lijkt niet alleen uit een oogpunt van onderhandelingstactiek juist, maar ook uit economische overwegingen. Vergroting van eigen inspanning is niet alleen in het belang van de ontwikkelingslanden. Het zou onjuist zijn deze onderlinge samenwerking

9) Voor een soortgelijk pleidooi, zie H. W. Singer. *Beyond commodity policy: structural changes and financial compensation*, *IDS-Bulletin*, vol. 7, no. 4.

Boeken nieuws

B. Möller: Von der Schulanstalt zur Schulunternehmung, oder Wer soll die Bildungsreform bezahlen? Ernst Reinhardt Verlag, München/Basel, 1972, 93 blz., DM 17.

In dit boek wordt een relatie gelegd tussen de pedagogiek/onderwijskunde en de economie, en wel door iemand die van professe pedagogie/onderwijskundige is. Het blijkt dat dit zowel een voordeel als een nadeel kan zijn.

De auteur Bernhard Möller zal voor vele pedagogen/onderwijskundigen geen onbekende zijn; dit geldt ook voor Christine Möller. We noemen van beiden een standaardwerk ter illustratie van het soort werk waaruit in de betere gedeelten van dit boek frequent wordt geput: *Analytische Unterrichtsmodelle, Ergebnisse und Probleme der Lernorganisation* (Bernhard M.) en *Technik der Lernplanung. Methoden und Probleme der Lernzielerstellung* (Christine M.).

Möller kiest voor een tamelijk *eenzijdige*, conservatief-liberale belichting van de structuur en het functioneren van het onderwijs. Sensationeel is zijn voorstel om voor het schoolbedrijf de ondernemingsvorm van een NV te kiezen, waarbij het merendeel van de aandelen krachtens de wet in het bezit blijft van de staat. De uitwerking van deze idee, hoe-wel op bepaalde punten (nog) vrij vaag en onvolledig (dit betreft vooral de sociale, economische en financiële aspecten), is in zijn algemeenheid en zeker op bepaalde onderdelen desalniettemin boeiend en verhelderend.

Het boek is ons inziens ten dele ook een reactie op de door de auteur als traumatisch ervaren periode der studentenwoelingen na 1968. Vooral aan het slot klinkt dit door, wanneer de auteur eindigt met een ordinaire scheldpartij tegen collega Blankertz c.s., die hij onder andere bestempelt als onderwijspathologen en beschuldigt van „Rufmord” en intellectueel verraad; zelfs dreigt hij met de rechter. Het Nederlandse klimaat

is gelukkig het Duitse niet! Dit slot moge een waarschuwing zijn voor degenen, die in deze periode van enige restauratie en van relatieve bezuiniging in eerste instantie al te zeer door de algehele conceptie van het boek dreigen te worden gecharmeerd.

We gaan thans wat nader in op de opzet en de inhoud van het boek. Volgens Möller is de school als overheidsinstelling in onze produktie-maatschappij een semi-parasitair Fremdkörper. Zij is een produkt van de autoriteiten-maatschappij en past zijns inziens niet bij de huidige democratische prestatie-maatschappij. Hij somt een zestal negatieve kenmerken van het huidige onderwijs op: de planning van het leren is op het verleden gericht; de organisatie van het leren is nauwelijks rationeel georganiseerd; de controle van het leren is weinig constant en nauwelijks valide; het schoolwezen is volgens het klassiek-centralistische bureaucratie-model georganiseerd (belemmert pedagogische vernieuwingen); het pedagogisch/onderwijskundig onderzoek is overwegend historisch gericht („research and development” zwak); de school is sterk in zich zelf besloten. Het parasitaire karakter van de school is volgens Möller gedeeltelijk of geheel te elimineren door resp. rationele organisatie-opbouw en -verloop, en omzetting van de „Schulanstalt” in een „Schulunternehmung”. Begrippen als produktiefactoren en bedrijfseconomische grondbegrippen als produktiviteit, efficiency en rentabiliteit worden mutatis mutandis van toepassing geacht op de school (moeilijkheden worden wel signaleerd, bijv. het kwantitatief uitdrukken van het leerdoel wordt als een hoofdp probleem ervaren). Comenius

en... Taylor (!) worden als voorbeelden aangehaald. De school-als-zelfstandige-onderneming wordt uitvoerig aangeprezen (o.a. door middel van een vrij grondige vergelijking van de huidige onderwijsorganisatie met een betrekkelijk jonge, zich ook internationaal oriënterende NV). De school als onderneming kan tegelijkertijd het financieringsvraagstuk van de onderwijsher-vorming oplossen: de school betaalt deze zelf (het bedrijfsleven en de arbeiders-leerlingen/studenten die allen studieloon ontvangen, betalen in, deze gedachten-gang). De uitgebreide analytische beschrijving van de bedrijfsopbouw rond, en het organisatieverloop van, het onderwijsproductieproces in een toekomstige schoolonderneming achten we het meest waardevolle gedeelte uit het boek. Hier — op eigen vakterrein — is de „technocraat” Möller op zijn best. Interessant is onder meer zijn kijk op de positie van de leerling/student en de taak van de onderwijsgevende. Vermeldenswaard is ook, dat hij de school-pedagogiek/onderwijskunde als een interdisciplinair takengebied ziet. Aan het slot tracht hij de verwachte bezwaren van onderwijspathologische en economische zijde te ontcrachten. Hierin slaagt hij onzes inziens maar ten dele.

Möllers eenzijdig-gekleurde, wat zwart-wit-achtige benadering is op zich boeiend. Zij is ook inspirerend voor de aanpak van diverse huidige onderwijsproblemen. Te denken valt bijv. aan: de vaak geringe vrijheid van schoolkeuze (toenemende schoolgrenzenproblematiek in het funderende onderwijs); de kleine vrij op zich zelf staande onderwijseenheden in onder meer het hoger beroepsonderwijs (volledig georganiseerde school-productie-afdelingen in Möllers terminologie); weinig internationale samenwerking; de in het huidige onderwijs in het algemeen zwakke verzorging van afzet, produktontwerp en werkvoorbereiding. In Möllers voorstel(-len) zou onder andere werken met onderwijsleerpakketten, invoering van een „vouchez”-systeem alsmede „accountability” bevorderd kunnen worden, echter onzes inziens wel op een manier die ook nadelen inhoudt. Nog enkele zwakke plekken in de onderhavige studie zijn naar onze mening: het al bij voorbaat loskoppelen van het buitengewoon onderwijs van het „gewone” onderwijs; een te ongenueanceerd optimisme over de relatie van het bedrijfsleven (dat in de visie van M. de belangrijkste financier van het onderwijs wordt) met het onderwijs; de behandeling van het affectieve domein van het leren; idem van het vraagstuk centralisatie-decentralisatie; idem van het vraagstuk „Einheitlichkeit und Differenzierung” (komen bijv. de sociaal zwakkeren in de praktijk wel voldoende aan hun trekken?); het geheel ontbreken van literatuur over de human-capital-

(I.M.)

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel.
Stamboekhandel Rotterdam

Korte Hoogstraat 11-13, Rotterdam
Postbus 21333, tel. (010) 33 26 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31. 15.

Het is een verheugend feit, dat de laatste tijd een aantal boeken op het gebied van de vervoers- en verkeers-economie zijn verschenen, die beschouwd kunnen worden als belangrijke inleidingen tot beide studieterranen. Waren al eerder Bruton 1) en Blunden 2) verschenen, laatstelijk publiceerden Thomson 3) en Kneafsey 4) hun werken, waarop het boek van Stopher en Meyburg in zekere zin aansluit.

De diversiteit in invalshoeken der verschillende auteurs is relatief groot. Bruton en Blunden hebben zich vooral gericht tot de praktisch werkende onderzoeker. Zij behandelen operationele technieken uit de verkeerskunde en gaan slechts aan het eind in op bijvoorbeeld een onderwerp als cost-benefit- en cost-effectiveness-analysis. Kneafsey kent grote waarde toe aan de micro-economie en besteedt derhalve het eerste deel van zijn boek aan het marktgedrag van de vervoersonderneming.

De marktgerichte benadering van de problemen der verkeers- en vervoers-economie spreekt de economen aan en zij zullen daarvan bij Stopher en Meyburg minder terugvinden dan men wellicht verwacht. Stopher en Meyburg mogen dan in hun inleiding stellen, dat de twee pijlers waarop het boek rust, de denkwijzen der economische wetenschap en die der systeemanalyse zijn, er blijkt naar onze mening toch relatief weinig van vóór hoofdstuk 10.

Tot dan worden voornamelijk de klassieke methoden van de verkeers-economie behandeld, ritproductie, -attractie, -distributie, modal split en toedeling. Wij hebben niet begrepen, waarom de schrijvers in het kader van hun werk, zoveel aandacht besteden aan de distributiemethoden Fratar, Furness en Detroit, die volgens Bruton "... only have historical interest". En ofschoon wij die stelling van Bruton niet willen onderschrijven voor gevallen waarin de problemen relatief klein van omvang zijn, wordt elders in het boek van

Stopher en Meyburg niet zoveel aandacht besteed aan operationele technieken. De schrijvers houden zich over het algemeen bezig met het evalueren van de theoretische achtergronden van het modelgebruik. Noodzakelijkerwijs dient dan een uitgebreid notenapparaat te zorgen voor ingangen in het oorspronkelijke materiaal. Dat notenapparaat is achterin het boek aanwezig, en bevat werken die bekend zijn in de verkeers- en vervoerseconomie. Zij dienen ervoor: „to examine in detail the available techniques and current research in travel forecasting procedures” (blz. XV). Het boek krijgt, daardoor, en ook door zijn beschrijvende benaderingswijze, een inleidend karakter.

Tot en met hoofdstuk 10 maakt de behandeling van de verschillende stadia van het verkeersonderzoek een bekende indruk. In hoofdstuk 3 wordt op eenvoudige wijze verklaard op welke wijze de vraagcurve voor personenvervoer kan worden afgeleid. Helaas zijn deze beschouwingen niet gebaseerd op een formele afleiding. Waarom juist de markt voor infrastructuurruimte als voorbeeld wordt genomen van een economische probleemaanpak is ons niet geheel duidelijk.

Deze voorliefde komt ook bij Thomson voor. Meestal laat men dan uiteindelijk zien hoe het „road pricing”-systeem theoretisch kan worden gefundeerd. Daaraan gaan Stopher en Meyburg echter voorbij. Het begrip „congestion” komt in de index niet voor. Wij achten dit toch een gemis in een werk, dat de stedelijke verkeersproblematiek behandelt.

Hoofdstuk 4 vormt de inleiding tot de verschillende fasen van het planning-proces. De weinige rekenvoorbeelden die in de volgende hoofdstukken voorkomen, zijn niet alle even duidelijk. Op blz. 113 komen enkele tabellen voor, die, wanneer men uitgaat van hun opschriften, opeenvolgende stappen in een rekenproces weergeven. Leest men de tekst erop na, dan blijkt narekenen niet mogelijk omdat de cijfers slechts een onderdeel vormen van een veel groter databestand.

Ook hoofdstuk 9 behandelt een aantal aspecten van de „modal-split” slechts zeer summier. Naar onze mening had hier het baanbrekende werk van Quandt en Baumol behandeld kunnen worden. Wij vinden daarover pas iets op blz. 257. Het model krijgt daar echter, onder het hoofdstuk „Theory of econometric models”, het karakter van een belangwekkende theoretische bijdrage zonder praktische betekenis.

De hoofdstukken, die volgen op 10 zijn naar onze mening zeer interessant. Op heldere en begrijpelijke wijze zetten

de schrijvers daar uiteen, waar de kritieke fasen te vinden zijn in het klassieke rekenmodel. Hoofdstuk 14 geeft bijvoorbeeld de afleiding van het „gravity-model”, volgend op een verbale aanduiding van het „entropie”-begrip. Bovendien geven Stopher en Meyburg nog een suggestie voor operationalisering van het begrip „mobiliteit”. Wanneer de weerstand, die het vervoer ondervindt zeer groot is, leidt dat tot in hoge mate georganiseerde verkeersbewegingen. Wanneer die weerstand klein is zal het tegendeel het geval zijn (disorganised i.e. randomized travel pattern). In het eerste geval zal de entropie van het systeem klein zijn, in het laatste geval groot. „Thus entropy can be postulated as being somewhat equivalent to mobility” (blz. 238). Het lijkt ons een waardevolle suggestie, die nader onderzocht dient te worden, ten einde de spraakverwarring rond het begrip mobiliteit tot een einde te brengen.

Duidelijk wordt in hoofdstuk 15, dat verdieping in theoretische zin werd bereikt door de analyse van K. Lancaster. Quandt 5) stelt dat eenvoudiger in zijn inleiding tot de reader *The Demand for Travel*: „The crucial modification is that the consumer is now regarded as deriving utility from characteristics or attributes while commodities are regarded as producing attributes in varying amounts and proportions” (blz. 5). Er ontstaat dan een verbinding tussen vraag- en „modal-split”-modellen door veronderstellingen ten aanzien van de kruiselingse elasticiteiten. Ook Stopher en Meyburg slagen erin om deze modelaanpassingen te verklaren.

Hoofdstuk 16 behandelt ten slotte het „disaggregate, behavioural, probabilistic”-model. Een heldere beschouwing over het ontstaan van het logit- en probitmodel sluit dit laatste hoofdstuk af.

Wij kunnen stellen, dat het werk van Stopher en Meyburg in de behoefte zal kunnen voorzien van hen die een eerste indruk willen krijgen van de stedelijke verkeersmodellenbouw. Voor de economische onderzoeker is met name het gedeelte na hoofdstuk 10 interessant, vanwege de heldere samenvatting van de ontwikkelingen der verkeers- en vervoerseconomische theorie gedurende de laatste jaren.

H. B. Roos

discussie; een grafiek (blz. 26) die het „Chinese gevaar” wel erg sterk accentueert.

Getuige het provocerend woordgebruik (bijv. „parasitair”, interne en externe „emancipatie”) en het verdienstelijk gepresenteerde alternatief, is Möller — van zijn standpunt uit terecht — niet van zins het denken over structurele onderwijsvernieuwing „enkel aan de modegrillen van de z.g. onderwijs-pathologen” van links over te laten.

M. Santema

- 1) M. J. Bruton, *Introduction to Transportation Planning*, Londen, 1975.
- 2) W. R. Blunden, *The Land-use/Transport System*, Londen, 1973.
- 3) J. M. Thomson, *Modern Transport Economics*, Harmondsworth, 1974.
- 4) J. T. Kneafsey, *Transportation Economic Analysis*, Lexington, 1975.
- 5) R. E. Quandt (ed.), *The Demand for Travel*, Lexington, 1972.

J. H. Balvert en G. Lansink: On-line datatransmissie. Samsom BV, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1975, 201 blz., f. 33,25.

De auteurs pogen diegenen, die enige of mogelijk grote kennis bezitten over het computergebeuren, maar nog niet, of niet systematisch het terrein van de datatransmissie hebben verkend, vertrouwd te maken met dit vrij nieuwe, doch sterk in de belangstelling groeiende toepassingsgebied. In het begin van het boek wordt de lezer verplaatst in een situatie binnen een bedrijf, waar reeds een computer is geïnstalleerd, en waar de directie besluit de mogelijkheden van real-time-verwerking met gebruikma-

king van datatransmissie te onderzoeken. De volgende hoofdstukken dragen de kennis aan, welke nodig blijkt te zijn om een dergelijk onderzoek te kunnen uitvoeren. Aan de orde komen o.a. de fysieke eigenschappen van de datatransmissielijn; de lijnbesturing; een bespreking van terminals en van enkele bijzondere componenten van een datatransmissielijn; software-aspecten, waaronder multitasking, dynamische geheugentoe wijzing, segmentering en de functies van het besturingsprogramma; algemene richtlijnen voor het ontwerpen van een datatransmissienetwerk. Ten slotte wordt het in de aanvang gestelde probleem nader gedefinieerd en in

hoofdpijnen uitgewerkt. Verschijnt in de reeks automatische informatieverwerking.

Jack H. Nagel: The descriptive analysis of power. Yale University Press, New Haven, Londen, 1975, 200 blz., £ 5.75.

De auteur probeert in dit boek de verschillende studies over sociale macht met elkaar in verband te brengen. Hij definieert macht als een soort van causale relatie tussen preferenties en resultaten. Hij gaat in op de vraag hoe deze relaties kunnen worden gemeten met statistische technieken van pad-analyse en laat zien hoe zijn ideeën het begrip macht kunnen verduidelijken.

GEMEENTE LEEUWARDEN

vraagt voor de Dienst Stadsontwikkeling
een

ADMINISTRATEUR

Bij de Dienst Stadsontwikkeling werken ruim 330 ambtenaren. De Dienst bestaat uit de volgende hoofdafdelingen:

- Ruimtelijke Ordening/Management
- Bouwkunde en Stedebouw
- Openbare Werken
- Grondbedrijf

Aan het hoofd van de dienst staat een directie bestaande uit een hoofddirecteur en 3 directeuren. De administrateur ressorteert rechtstreeks onder de hoofddirecteur en fungeert als hoofd van de financieel-economische afdeling.

Op deze afdeling zijn 12 medewerkers werkzaam.

De afdeling is belast met de financiële administratie van de gehele dienst. Dit omvat o.m. de boekhouding en het geldelijk beheer, de kredietbewaking en het samenstellen van de bedrijfsbegroting. De automatisering van deze administratie wordt overwogen.

De functie van administrateur omvat:

- de leiding van de financieel-economische afdeling;
- de advisering aan de directie omtrent de bij de dienst voorkomende beleidsaangelegenheden op financieel-economisch gebied;
- het analyseren van de bedrijfsresultaten.

Voor deze functie vragen wij:

- bekendheid met de leiding en inrichting van een financiële administratie en ervaring daarmee;
- een financieel-economische ondergrond op het niveau van een academische of hogere beroepsopleiding;
- goede contactuele eigenschappen.

De beoordeling van de geschiktheid voor benoeming kan mede gebaseerd zijn op het advies van een bij het N.I.P. ingeschreven psycholoog.

Het salaris kan afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring, maximaal f 5.217,— bruto per maand bedragen. De rechtspositie- en ziektekostenregeling voor gemeentelijk overheidspersoneel zijn van toepassing.

Nadere informatie kunnen worden verkregen bij de hoofddirecteur, de heer J. van der Wal, telefoon 05100-32212.

Een sollicitatieformulier kan tot 14 dagen na het verschijnen van dit blad schriftelijk aangevraagd worden bij het College van Burgemeester en Wethouders onder vermelding van het nummer DSO 76/7 in de linkerbovenhoek van de enveloppe.